

Knjiža 7.

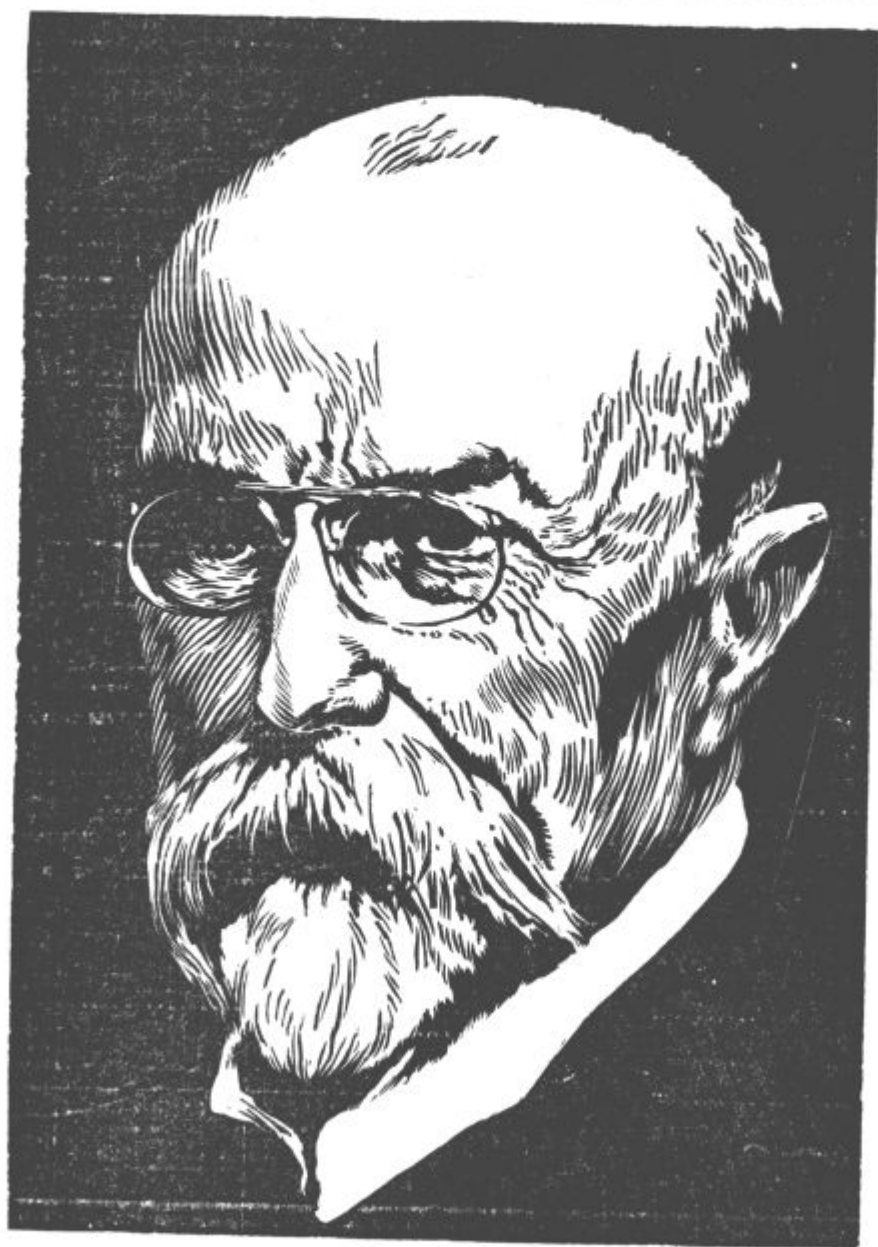
Masarykova številka

Življenje in svet

Štev. 10.

Ljubljana 7. marca 1930.

Leto 4.

E. Justin: T. G. MASARYK (lesorez)

Spomini na T. G. Masaryka

izza mojih praških let

Iz razgovora našega urednika z dr. Dragotinom Lončarjem, v. d. načelnika prosvetnega oddelka v Ljubljani

Dr. Dragotin Lončar

Kako ste prišli v Prago?

Seznanil sem se z Antonom Trstenjakom in sem zahajal na njegov dom. Navdušila me je njegova knjiga, v kateri opisuje izlet Slovencev v Prago. Sam mi je seveda tudi mnogo govoril o Pragi in Čehih. Poleg tega sem se seznanil v dijaški »Zadrugi« z Antonom Dermoto, ki je, kakor znani dijak-slavist Ivan Kunšič, odšel v Prago pred menoj in ki je bil kot resen, strog človek kakor nalašč dovzeten za globlje pojmovanje narodnega življenja. V prejšnjih letih je sem pa tja kakšen dijak zašel v Prago, n. pr. Schweiger; toda to so bile redke izjeme, ki so se izgubile v množici slovenskih dunajskih in graških študentov. Jaz sam sem sklenil, da priredimo abiturientski izlet v Prago. Obrnil sem se pismeno glede tega na Jana Lega, ki je navdušeno pozdravil mojo misel in mi dal navodil. Doslej so se vršili ti abiturientski sestanki menjaje v Ljubljani in Zagrebu; jaz pa sem skušal preobrniti to tradicijo in dovesti slovensko dijaštvo v Prago. Imel sem v ta namen več sestankov v Ljubljani, a tudi n. pr. v Novem mestu, kjer sem skušal

pridobiti abituriente za izlet v Prago. Do tega izleta ni prišlo in tako sem odšel v jeseni 1897 sam v Prago obnem z nekaterimi hrvatskimi abiturienti, s katerimi sem bil v pismeni zvezi in ki so bili sodelavci pri dijaškem glasilu »Nove Nade«, med njimi je bil n. pr. Vladimir Jelovšek. V Pragi sami pa je bilo že poprej nekaj hrvatskih in srbskih dijakov, izključenih z zagrebske univerze, med njimi Stjepan Radić, ki pa je moral oditi tudi iz Prage in se je napotil v Pariz.

V kakšnih medsebojnih zvezah ste bili južnoslovanski dijaki v Pragi?

Vsi ti hrvatski in srbski dijaki, ki sem jih že našel v Pragi ali ki so prišli z menoj vred in za menoj v Prago, so bili »Masarykovci«, to je njegovi poslušalci in v glavnih potezah pristaši njegovih misli. Tako sem se tudi jaz takoj znašel v tej družbi, ki se je začela tesneje družiti med seboj.

Hrvatsko-srbski dijaki (Radić, Banjanin, Bertić, Fuger, Heimrl, Korporić, Poljak, Šajković, Šarić in drugi) so po svoji izključitvi z zagrebske univerze začeli 1897 v Pragi izdajati časopis »Hrvatska Misao«, list za književnost, politična in socialna vprašanja. Izmed Slovencev je pri tem listu sodeloval Karel Schweiger, ki je bil med prvimi slovenskimi dijaki v Pragi. Leta 1898. je ta hrvatsko-srbsko-slovenska družba izdajala v Pragi časopis »Novo Dobro« (v latinici in cirilici), list združene hrvatske, slovenske in srbske mladine za politična, socialna in književna vprašanja. Urednik je bil Dalmatinec Vice Iljadica-Grbešić. Poleg onih, ki so bili v Pragi, sta bila sodelavca tega časopisa tudi Lorković in Pribičević; izmed Slovencev pa Benković (ki pa ž njim nismo imeli nobenih drugih zvez), Dermota, Grm, Kunšič, Zmavec (praški) in jaz. Ker je bil Radić v Parizu in je le sem in tja prihajal med nas, je imel nekako literarno vodstvo Čeh Hlaváček.

Leta 1899. je ista mladina, ki je z vsakim letom naraščala, izdajala list

»Glas«, ki je izhajal na Dunaju in mu je bil urednik Fran Podgornik, lastnika pa Stjepan Radić in Svetozar Pribičević. Izmed slovenskih dijakov sem pri tem listu sodeloval glavno jaz. Poleg izvirnih člankov in razprav smo priobčevali tudi prevode Masaryka, de Amicisa, de Laveleyja, Zieglerja, Horáčka, Krejčija, Šalde, Tobolke; jaz n. pr. sem prevedel Schäffleja, znanega ministra v Hohenwartovem kabinetu, spis »Jedro socializma«. Shajali smo se navadno v kavarni na Kraljevih Vrhovih.

V Pragi sem zahajal v hišo prof. Chodounskega, gospe Preissove, Jana Lega in gospe Daneševne, ker sva si bila sošolca z njenim sinom, ki se je kot vseučiliški profesor v Pragi nedavno smrtno ponesrečil v Ameriki. Seveda je tudi tu bil večkrat govor o Masaryku; zlasti Jan Lego se je dostikrat hudoval nad njim, češ, da je Američan (njegova žena je bila Američanka) itd. a enako sva imela »spor« glede Masaryka z Daneševim stricem. Tudi v mali gostilnici, kamor sva z Dermoto

Masaryk in Švehla

nogradih poleg cerkve sv. Ljudmile in se razgovarjali o dnevnih vprašanjih.

Spočetka nas je bilo slovenskih dijakov morda 7 do 10. V zimskem tečaju 1898—99 smo imeli svoj »Slovenski klub« s predavanji. Pozneje smo se pridružili srbskemu društvu »Šumadija«, končno pa smo bili skoraj vsi v velikem češkem društvu »Slavia«. Dijaštvo se je ločilo v dva tabora; eni smo bili z dušo in s telesom za Masaryka, drugi zopet proti njemu, češ, da ni naroden, da je moralist itd.

in drugimi praškimi dijaki zahajala, se je gostilničar, kadar je nanese pogovor na Masaryka, jezil nad njim, češ, da ni »naš«, da ni »Mladočeh«. Splošno moram reči, da smo se tako zvali »Masarykovci« povsod v češki družbi potovali za svojega mojstra.

Dne 12. septembra 1900 in 1. januarja 1901, smo slovenski dijaki iz Prage sklicali sestanek v Narodnem domu v Ljubljani, ki so se ga poleg Dermote, Ferfolje, Antona Kristana, Schweigerja in mena udeležili med

drugimi tudi n. pr. Prijatelj, Regali, Žirovnik, Zupančič. Sad tega sestanka je bila knjižica »Kaj hočemo?«, ki je izšla l. 1901. in je vsebovala poleg mojih dveh člankov tudi moj prevod Drtinovega spisa »Ideali vzgoje«. Moja dva članka sta se naslanjala na glavne misli filozofa in sociologa Masaryka ter pedagoga Drtine s posebnim ozrom na socializem — marksizem.

Kakšen vtis ste dobili na prvih predavanjih pri prof. Masaryku in kakšna njegova predavanja ste poslušali?

Ko sem prišel v Prago in sem bil seveda še v vsem novinec, mi je bil na uslugo v prvi vrsti Dermota, ki me je tudi vpisal na filozofsko fakulteto češke univerze. Poleg svoje stroke (zemljepis in zgodovina) sem takoj začel poslušati predavanja Masaryka in Drtine, pozneje tudi na pravniški fakulteti Bráfa in Horáčka, ki sta bila takrat glavna zastopnika nacionalne ekonomije na češki univerzi, ter Riegra, sina velikega Riegra, ki je predaval državno in ustavno pravo.

Vtis Masaryka na nas poslušalce je bil izreden. Predaval je praktično filozofijo za modroslovce in pravnike ter sociologijo. Za njegova predavanja določena največja predavalnica je bila nabito polna. Poslušalci niso sedeli samo po klopih, marveč povsod, kjerkoli je bilo najti kakšen prostorček, tako da se je moral prof. Masaryk v pravem pomenu besede preriti skozi množico. Njegov način predavanja se je razlikoval od drugih, da ni čital svojih predavanj niti jih ni govoril na uho, marveč smo iz potez njegovega obraza in gest njegovih rok opazovali, kako snuje sproti pojme in kako oblikuje svoje mišljenje. Dotikal se je vseh mogočih vprašanj: tudi takšnih, o katerih javnost navadno ni govorila, ali vsaj ne tako globoko in odkrito, n. pr. spolnega in verskega vprašanja. Njegova predavanja so zahtevala velike koncentracije, ker je imel navado, da misli ni vedno izvajal do konca, marveč samo nakazoval in pri tem uporabljal mnogo tujk. Pri njegovih predavanjih je vladala velika resnost, neko spoštovanje, ki je nalikovalo naravnost oboževanju.

Najbolj se je pokazala naša naklonjenost do njega v tako zvani Hilsnerjevi aferi 1899. do 1900. leta. To so bili burni časi, ko je Masaryk kakor svoje

časno Zola v Dreyfusovi aferi nastopil za revizijo procesa proti Židu Hilsnerju, ki so ga duhovski in posvetni fanatiki dolžili ritualnega umora. Masaryk ni branil židovstva kot takega, saj je večkrat sam opozarjal na židovske napake, marveč je nastopil proti vraži v ritualni umor. Njegovi učenci smo stali kakor zid za njim; nasprotniki so z nepopisnim hruščem in truscem preprečili njegova predavanja. Jaz sam sem pisal o tej stvari v slovenske časnike in si od »Slovenskega lista« tudi zaslužil očitek, da branim Žide. Mož, ki je toliko storil za svoj narod, je takrat, ko je bil videl to pobesnelost in nekritičnost, najbrž prvič in zadnjič mislil na to, da zapusti svojo nehvaležno domovino in se izseli v Ameriko.

Koliko ste prišli z Masarykom v osebne stike in kaj je rekel k slovenskemu problemu?

Osebnost s prof. Masarykom nisem prišel toliko v zvezo kakor z njegovim učencem in svojim profesorjem Drtinom ali pa z Niederlom, znanim narodopiscem. Na njegovem domu sploh nisem bil, pač pa sem prišel z njim skupaj v uredništvo njegovega lista »Čas«, kjer nas je sprejel in se neprisiljeno z nami razgovarjal. Do njega sem čutil vedno razdaljo in zato sem se včasih obrnil le pismeno nanj, na kar je posestreljivo odgovoril.

O slovenskem vprašanju posebej takrat nismo govorili, pač pa o južnoslovanskem splošno. Osebnost sem prišel z njim skupaj pozneje po vojni še dvakrat. Prvikrat ob njegovem slavnostnem prihodu v Prago kot predsednik češkoslovaške republike 1918. leta, ko me je sprejel v avdijenci. In takrat, ko sem prišel k njemu po nalogu tedanje narodne vlade za Slovenijo sva govorila tudi o slovenskem vprašanju. Ni bil zadovoljen z našim nastopom med svetovno vojno in tudi nameravane teritorialne zveze med Jugoslavijo in Češkoslovaško, o kateri so svoječasn govorili, ni smatral za možno.

Drugič sem prišel z njim skupaj ob 60 letnici Slovaške Matice v Turčanskem Sv. Martinu 1923. leta. Zanimiva je bila njegova izjava nasproti predsedniku Slovaške Matic e prof. Škultešu, da je prišel manifestirat za slovaško kulturo. (Masaryk sam je po rodu Slovak).

V koliko se Vam zdi, da je Masarykova šola vplivala na izobliko današnje slovenske inteligence?

Že prej sem omenil, da smo se prvi slovenski Masarykovci združili in skušali vplivati v smislu Masarykovih nauk na slovensko dijaštvo. Koliko se je to posrečilo, o tem ne morem soditi sam.

Praktično smo se vsaj glavni takratni slovenski študentje začeli udejstvo-

Druga generacija, ki je hodila v šolo k Masaryku, so bili tako zvana narodni radikanci. Ne vem, koliko je v celoti vplival Masaryk na oblikovanje duševnosti pri teh posameznikih; mislim pa, da je njih stremljenje po daljnji izobrazbi samega sebe in širje nju izobrazbe med ljudstvom, da je njih proučevanje dijaškega življenja in zahteva po njegovi poglobitvi kolikor toliko tudi vpliv praške šole.

*Delujo je vpliv na "Novi Evropy"
vzrokuje vam socialne in politične
ideje in ideje mojih pravic (jazykovni
preklopi in slovenski).*

Vaše odločitve

T. G. Masaryk.

Tako piše T. G. Masaryk

vati v delavskem gibanju, o katerem nam je prof. Masaryk objektivno razlagal in tudi sam veliko storil za umešvanje in poglobitev nje delavskega vprašanja med češkim narodom. O njegovem velikem delu »Socialno vprašanje« je dejal sam Edvard Bernstein, ta znameniti kritik marksizma, da si sam marksist, da ne le najboljše, marveč tudi najgloblje prodira v Marx-Engelsove nauke.

V koliko je sodelovanje nekdanjih Masarykovcev rodilo pozitivnega med slovenskim delavstvom, o tem bo govorila zgodovina. Mislim, da revija »Naši Zapiski«, ki je bila omogočena zlasti z našim sodelovanjem (Dermota glavni urednik, Prepeluh in jaz sourednika) pomeni vsekakor neko pridobitev za takratno našo javnost.

Katere glavne poteze v osebnosti Masaryka so se Vam najbolj vtisnile v spomin?

Pri Masaryku smo občudovali najprej harmonijo teorije in prakse: v znanstvu in življenju je nastopal enako. Izredna ljubezen za znanstveno in narodno resnico ga je gonila v boj skoro proti vsemu narodu. Ni se bal osebnih žrtev ter je proti strahovanju javnosti s svojim hrbtom kril one, ki iz teh ali onih razlogov niso mogli javno in odkrito nastopati. V njem nismo videli katederskega učenjaka, pri čemer smo občudovali njegovo ogromno znanje, ampak človeka, ki mu je znanost življenje in ki živi in dela po zakonih znanosti. Seznanjal nas je z vsemi mogočimi vprašanji sodobnega življenja, česar drugi niso delali; saj

ga je zaradi tega tožil visok cerkveni dostojanstvenik naravnost cesarju. Nastopal je proti velikim geslom, za katerimi se dostikrat skriva publoglavost ali sebičnost.

Neizprošno je zasajal svoj secirski nož tudi v tako zване narodne ali verske svetinje, če so temeljile na neres-

nici. Njegov nastop je bil vedno preprost, a pri tem resen in vzvišen. Njegova kritičnost pa ni bila za vsakega, ampak samo za zrelejše, ki so znali zidati na razvalinah tega, kar so pordli. Imenoval bi ga češko-slovaškega Sokrata, čigar usodo je delil v marsičem.

Masarykovo življenje in delo

Masarykova mladost

V petdesetih letih minulega stoletja je živel v Hodoninu ogrski Slovak Jožef Masaryk. Bil je kočijaž na cesarskem posestvu in je imel troje sinov Tomaža, Martina in Ludvika ter eno hčer, ki pa je kmalu umrla. Najstarejši sin Tomaž je bil rojen 7. marca 1850. Njegova mati je bila doma iz Hustopeča na južni moravski meji. Otroci so se s starši večkrat selili iz Hodonina v Mutjenice, od tam v Cejče, iz Cejč v Cejkovice in zopet nazaj v Hodonin. Doma so govorili slovaški, toda z materjo, ki je bila doma iz nemškega kraja, so često molili nemški. Mali Tomažek je rano uvidel razliko med obema narodoma.

Šolo je obiskoval v Cejkovicah. Rad je čital povesti in se zelo zanimal za zgodovino. Prebiral je zemljevide in razmišljal o jeziku, ki bi ga razumeli tako Čehi kakor Nemci. Za Nemce se ni navduševal, ker so bili gospodarji dežele, domači Slovaki pa samo »posdaniki«. V tistih časih je vladala še tlaka.

Tomažek je bil izredno bistrega duha in po materi zelo religiozen. Najrajši je čital o Rusiji in sicer iz nekoga starega razcefranega koledarja, ni pa mogel razumeti, kako je mogoče, da se dogajajo po raznih ruskih krajih čudeži, ko v Rusiji vendar ni katolikov. Kmalu se je začel zanimati tudi za Poljake. Nekoč so prišli v Cejkovice ulani, ki so bili večinoma Poljaki. Deček je požiral njihove razgovore in se veselil, ker jih je še dosti dobro razumel. Pozneje v gimnaziji je bila poljščina prvi tuji jezik, ki se ga je naučil.

O priliki javnega izpita iz veronauka je Tomažek deklamiral pred gospodom vikarjem pesmico »Nad zvezdami«. Nenadno pa se je spomnil svoje nedavno umrle sestrice, pričel se je solziti in ni mogel deklamirati dokonca. Po izpitu je poklical vikar očeta in mater ter jima svetoval, naj pošljeta dečka v učiteljsko šolo. Starši so se ravnali po nasvetu duhovnega gospoda in ga jeseni 1861 z gosposkim vozom odpeljali v nižjo realno šolo v Hustopeče, ki je bila tedaj še nemška kakor vse druge. Tomaž je bil tedaj star enajst let.

V šoli se je dobro učil, čeprav mu je nemščina delala težave. Bil je vedno sam in ni iskal družbe součencev, oziroma nihče od součencev ni hotel biti njegov tovariš. Pri odhodu iz domače šole je bil namreč vzel učitelju učbenik fiziognomije za spomin. V knjigi je bila opisana Lavaterjeva teorija o oblikovanju telesa, posebno lo banje in rok, iz česar naj bi se določeval značaj posameznikov. Deček se je naučil knjigo na pamet in stalno proučeval ter meril glave in roke svojih tovarišev, ki so mu to hudo zamerili. Poleg tega je bil češko orientiran, ker je videl v Čehih preganjane in zatirane ljudi. Vse njegovo poznejše življenje dokazuje, da je bil vedno na strani ponižanih in preganjanih.

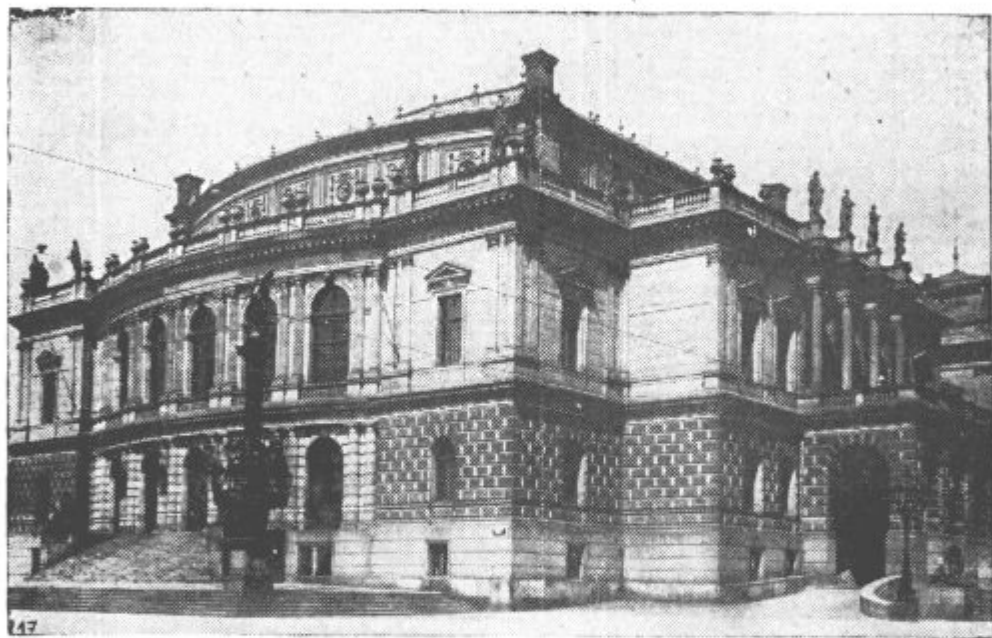
Realna v Hustopeču je imela samo dva razreda. Ko je Masaryk dovršil oba razreda, so hoteli starši vpisati v učiteljsko šolo, kjer pa ga niso sprejeli, ker je bil premlad. Ker so bili starši revni, ga je mati peljala na Dunaj, da se izuči za ključavničarja. Ze se je zdelo, da se bo Masarykov veliki talent izgubil v kaki ključavničarski

delavnic. Tomažu delo v ključavničarski obrti ni bilo všeč ter je iskal mesta po knjigarnah. Tudi se ni razumel z vajenci, ki so ga zasmehovali kot Čeha. Ko mu je neki vajenec ukradel vse njegove knjige, ni mogel več vztrajati in je zbežal domov. Domačini so ga začeli zasmehovati kot »faliranega študenta« in Masaryk se je pričel učiti kovaške obrti. Cesarski kočijaži so mu pridno delili zaušnice. K sreči je bilo tega žalostnega življenja kmalu konec. V Cejče je prišel slučajno bivši Masarykov profesor Ludvik in srečal svojega učenca, ki je baš nesel vodo v vedru. Profesor se je zelo začudil, po-

Masarykovo književno delo

Svet je prvokrat izvedel za Masaryka, ko se je na nemškem knjižnem trgu pojavilo njegovo delo »O samomoru«, ki je vzbudilo veliko pozornost evropske inteligence. Na osnovi tega dela je postal Masaryk (1881) docent dunajske univerze.

V tem času je bil Masaryk že oženjen. Za svojega bivanja v Lipskem, kjer je po končanih univerzitetnih studijah ostal še celo leto, se je seznanil z ameriško dijakinjo Charlie Garrigue ter se pozneje v New Yorku poročil

Českoslovaški parlament

iskal njegove starše in jih pregovoril za nadaljnjo šolanje nadarjenega Tomaža. Masaryk je začel v domačem kraju prakticirati kot učitelj, da se pripravi za učiteljsko šolo. Njegov talent dokazuje tudi to, da se je v razgovorih z domačim duhovnikom naučil latinščine. Toda Masaryk ni postal učitelj. Ko je imel petnajst let, so ga sprejeli v drugi razred nemške gimnazije v Brnu in s tem je bila Masarykova življenska pot definitivno odločena.*

ž njo. Na dunajski univerzi ni ostal dolgo. Že prihodnje leto (1882) so ga poklicali na češko univerzo v Prago, kjer je predaval sociologijo.

Sam predmet, o katerem je Masaryk predaval, in njegov iskreni osebni značaj sta bila glavna vzroka, da je prišel mladi profesor v spor s starejšo šolo in konservativno javnostjo. Skupno z jezikoslovcem dr. Janom Gebauerjem in zgodovinarjem Jaroslavom Gollom je pričel Masaryk odločno borbo za moralno prečiščenje češkega znanstvenega življenja. Odločilno je nastopil proti tako zvanim kraljedvorskim in zo-

* Glej Masarykovo avtobiografijo iz leta 1875, »Zis«, knjiga V., str. 307.

lenogorskim rokopisom (falzifikati iz začetka XIX. stoletja), ki so jih smatrali vse do tedaj za najdragocenejše nasledstvo češke literarne prošlosti. (Svoje glavne napade je Masaryk priobčil v znanstveni mesečni reviji »Athenaeum«.) Vse sovraštvo široke javnosti se je osredotočilo na Masaryka in Gebauerja, toda Masaryk je vztrajal in zmagovalno končal to znanstveno borbo. Na praški univerzi so zmagali znanstveni svetski nazori in pričela se je vzgajati v vseh panogah znanstvenega dela nova generacija, ki je obračunala s starim romantizmom in pripravljala boljšo bodočnost naroda.

Tudi Masarykovo literarno delo je obrnilo nase veliko pozornost javnosti. Od l. 1893. je bil glavni urednik znanstvene mesečne revije »Naša Dooba«, v devetdesetih letih pa je napisal svoja glavna dela: Češko vprašanje, Naša sedanja kriza, Jan Hus, Karel Havliček in Socialno vprašanje. Teh pet knjig vsebuje Masarykov filozofsko-verski »credo« in njegovo mišljenje o nalogi češkega naroda v Evropi. Češko vprašanje je bilo zanj svetovno vprašanje, obenem pa tudi moralno in socialno vprašanje malega naroda. Masaryk je vedno veroval v končno zmago češke stvari. Vse življenje je mislil na revolucijo, toda vedno je opozarjal na nevarnosti revolucije. Nikdar ni bila Češka v večji nevarnosti revolucije, kakor je bila v času Masarykove profesure, toda prav v tem času je Masaryk obsojal revolucijo in poudarjal potrebo podrobnega dela. Ko pa je prišel pravi čas, je Masaryk postal revolucionar, ki je znal organizirati pol sveta proti Avstriji. Višek njegovega literarnega dela je »Rusija in Evropa«, ki tolmači razvoj Rusije pred revolucijo, o katere zgodovinski neizbežnost je bil Masaryk prepričan že davno pred svetovno vojno.

Visok, eleganten mož, ognjenih oči, plemenitih kretenj, temperamenten, dober govornik, strpljiv v polemični debati, dostopen za razpoloženje slušateljev — takšen je ostal profesor Masaryk v spominu svojih učencev. (Glej spomine dr. Dragotina Lončarja na uvodnem mestu.) Masaryk je direktno primoral svoje slušatelje, da so kritizirali njegove nazore, ker je hotel napraviti iz njih samostojne ljudi, ki ne prisegajo na učiteljeve besede. Ko so pred dvajsetimi leti proslavljali Masa-

rykovi učenci njegovo šestdesetletnico in izdali v proslavo svojega učitelja zbornik, se je javnost čudila čudni proslavi: vsi njegovi dijaki so v tem zborniku polemizirali z njim in baš to je bila prava proslava v Masarykovem duhu. Število Masarykovih učencev je rastlo od leta do leta. Tako je nastala Masarykova šola, kader znanstvenih delavcev, ki so šli v življenje z Masarykovimi nazori in visokimi moralnimi ideali. Moralni vpliv češkega profesorja se ni omejil samo na Češko, temveč se je razširil tudi na ostale slovanske dijake praške univerze, predvsem na Južne Slované, ki so potem širili njegove nazore v svoji domovini. (Glej že omenjeni razgovor z dr. Lončarjem.)

Masaryk kot politik Zagrebski „veleizdajniški proces“

L. 1887. je v Pragi popolnoma nepričakovano izšla prva številka lista »Čas«, ki ga je ustanovila neznatna družba Masarykovih pristašev z dr. Jaňom Herbenom na čelu.* Okolnost, da je list na uvodnem mestu priobčil Schauerjev članek »Naša dva vprašanja«, v katerem je pisec obupaval nad usodo malega naroda, in dejstvo, da so bili izdajatelji lista sami nasprotniki falzificiranih kraljedvorskih in zelenogorskih rokopisov, sta povzročila odpor vse češke javnosti. Masaryk sam ni vedel za ustanovitev lista in vendar je bil glavni napad usmerjen nanj. Najresnejši češki list ga je nazval »grdega izdajalca«. V tem času niso sovražili Masaryka samo v Pragi in na Češkem, ampak tudi na Dunaju, kjer so videli v njegovih potovanjih v Rusijo nevarnost za habsburško monarhijo.

Masaryk se v svojem znanstvenem delu ni menil za gnusne očitke, temveč se je pričel aktivno zanimati za politiko. L. 1889. so osnovali trije mladi politiki dr. Kaizl, Kramář in Masaryk zaupno društvo, si pridobili 5000 goldinarjev in prevzeli »Čas«. Ze naslednje leto je prinesel »Čas« realistični narodni program. Na podlagi tega programa je mladočeška stranka kandidirala vse tri v dunajski parlament. L. 1891. so pri volitvah zmagali vsi trije realisti. (Mladočeška stranka je

* Ob tej priliki opozarjamo na knjigo: Herben J.: T. G. Masaryk. Poslovenil B. Borko.

popolnoma porazila staročeške konservativce.) V dunajskem parlamentu si je pridobil Masaryk spoštovanje vseh narodov. Bil je eden prvih poslancev, ki so odkrili slabe socialne razmere v Avstriji in zahtevali splošno reformo srednje šole. L. 1893. je bil izvoljen tudi za deželnega poslanca, toda kmalu je odložil oba mandata, čeprav so mu njegovi volilci izrazili popolno zaupanje. Tako je v Masarykovem političnem delu nastopil dolg odmor. Poleg univerzitetnega dela se je posvetil žurnalistiki in dajal smer »Času« in reviji »Naša Doba«. V tem času so ga pozvali na predavanja na chicaški univerzi. Njegova predavanja o češki in ruski zgodovini in o ruski filozofiji so imela tak uspeh, da je bil promoviran za častnega doktorja te visoke šole.

Preokret v Masarykovem političnem delu je nastal 31. marca 1900, ko se je vršil ustanovni občni zbor realistične stranke. Dočim je mladočeška stranka zahtevala možnost sodelovanja z avstrijsko vlado, je bil Masaryk orientiran proti Avstriji.

L. 1907. so ga v mnogih moravskih vaseh izvolili za poslanca v dunajskem parlamentu. Od tega časa je ostal Masaryk poslanec vse do svetovne vojne. V parlamentu je nastopal proti notranjim političnim krivicam in proti zatiranju nenemških in nemadžarskih narodov.

Ko je vlada (1909) uprizorila v Zagrebu veleizdajniški proces in dala za preti 53 nedolžnih ljudi, češ da so skovali zaroto proti habsburški monarhiji in je dala celo postaviti 53 vislic, je Masaryk (14. in 15. maja 1909) pojasnil svetovni javnosti in presenečenemu dunajskemu parlamentu, da je zagrebški proces insceniran na lažnih dokumentih, ki so bili izdelani po neposrednem ukazu avstrijskega notranjega ministrstva. Obtoženi so bili sicer obsojeni, toda na povelje z Dunaja se je obsodba razveljavila.

Druga svetovna senzacija, ki je obrnila pozornost vsega sveta na pogumnega češkega poslanca, je bil dunajski proces proti dr. Friedjungu, ki je v »N. Fr. Presse« obtožil Srbe, da skupno z Beogradom rušijo habsburško monarhijo. Friedjung se je skliceval na dokumente, ki jih je dobil od prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Masaryk se je v procesu javil kot prič in dokazal, da novih dokumentov ni

falzificiral kak »agente« kakor v zagrebškem procesu, ampak jih je falzificiral sam avstrijski poslanik v Beogradu grof Forgach. Ze drugi dan je cesar odredil, da se mora proces takoj ustaviti! Vsa Evropa je bila ogorčena, ker je avstrijski generalni štab na temelju lažnih dokumentov pripravljaval vojni pohod na Srbijo.

Tudi v beograjskem procesu proti Forgachevemu agentu Vasiću je Masaryk razkrinkal avstrijske nakane. Vasić je bil obsojen, grof Forgach pa je Pašiću priznal, da ga je k falzificiranju nagovoril avstrijski vnanji minister Aehrenthal.

V začetku 1911 je Masaryk svoje napade pojačil in opozoril, da sta imela lažne dokumente v rokah tudi cesar in prestolonaslednik in da so vedeli zanje tudi v Berlinu. V tem času je Masaryk (po lastnem priznanju) popolnoma prelomil z Avstrijo in se pričel pripravljati na svetovno vojno, o kateri je vedel, da je neizogibna. Z vsemi silami je delal za spravo med Srbi in Bolgari, da bi jih združil za odločilno borbo proti Nemčiji in Avstriji, toda prehitel ga je sarajevski atentat in čez mesec dni je izbruhnila svetovna vojna. Masaryk — politik je bil nanjo pripravljen.

Masaryk kot revolucionar

Svetovna vojna je dohitela Masaryka v letovišču v Žandavi (na Saškem ne daleč od češke meje). Masaryk je mislil do zadnjega trenutka, da so ultimatumi in mobilizacija zgolj pretnje. Po vstopu Anglije v vojno se je vrnil v Prago, kjer je bil priča burnih prizorov pri oblačenju čeških rezervistov, ki niso hoteli v vojno proti Srbom in Rusom.

Kmalu so pričele s fronte prihajati vesti, da se številni češki vojaki predajajo »sovražnikom«. Ko je Masaryk uvidel, da je razpoloženje vsega češkega naroda protiavstrijsko, se je odločil za dalekosežno akcijo. Najprej je odpotoval na Holandsko, kjer se je sestel s prijateljem Setonom Watsonom in odkoder je stopil v pismene zveze s francoskim zgodovinarjem Ernestom Denisom in angleškim žurnalistom Wickhamom Steedom. Da ne bi izzval sumnje pri avstrijskih oblastvih, je izjavil, da spremlja na parnik svojo nečakinjo, ki se vrača v Ameriko. Prvega potovanja je sledilo drugo in sicer zopet na Holandsko.

V Pragi se je Masaryk tajno posve-
toval z mnogimi češkimi politiki, preda-
vsem z Antonom Švehlom. Bilo je vse
dogovorjeno glede njegovega defini-
tivnega odhoda v inozemstvo, kakor

steval na milost in nemilost avstrijskih
oblasti. Topot je šel v Italijo, ker se
je hotel uveriti, ali more antanta ra-
čunati z italijansko nevtralnostjo ali
ne. Odpotoval je s svojo hčerjo Olgo,

DR. T. J. MACAPIKY

Dr. T. J. Macapiky v svojem muzeju v Budapešti - foto. objavo na razpisu v slovenski muzeji

Dr. T. J. Macapiky
v svojem muzeju
v Budapešti
foto. objavo na
razpisu v sloven-
ski muzeji

Dr. T. J. Macapiky
v svojem muzeju
v Budapešti
foto. objavo na
razpisu v sloven-
ski muzeji

Dr. T. J. Macapiky
v svojem muzeju
v Budapešti
foto. objavo na
razpisu v sloven-
ski muzeji

Dr. T. J. Macapiky
v svojem muzeju
v Budapešti
foto. objavo na
razpisu v sloven-
ski muzeji

Dr. T. J. Macapiky
v svojem muzeju
v Budapešti
foto. objavo na
razpisu v sloven-
ski muzeji

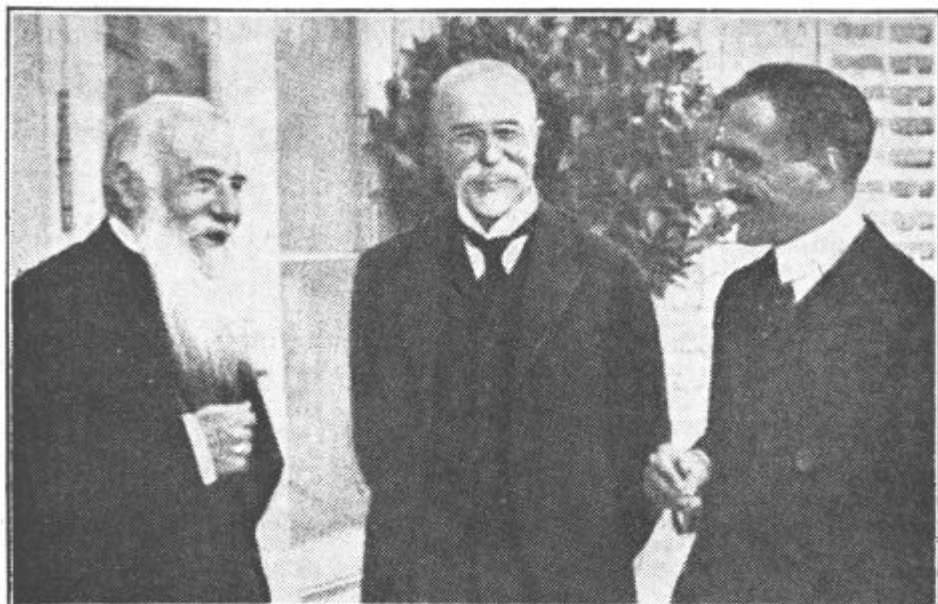
Dr. T. J. Macapiky
v svojem muzeju
v Budapešti
foto. objavo na
razpisu v sloven-
ski muzeji

tudi glede tajne organizacije Mafije,
ki naj bi vzdrževala zveze med ino-
zemsko in domačo revolucijo. 18. de-
cembra 1914 je Masaryk tretjič od-
potoval v inozemstvo. Star je bil 64 let
ter je pustil svojo družino brez sred-

o kateri so češki listi razširili vest, da
je bolna. Policija je mislila, da je spre-
mil svojo hčer na Capri, kjer je od leta
1911. naprej često bival. V Rimu se je
sestal z Jugosloveni, med njimi z dr.
Trumbićem, Vojnovićem in Meštrovi-

cem, z Rusi in Poljaki ter stopil v zvezo z vsemi antantnimi državniki. Iz Rima je odpotoval v Švico, odkoder se je hotel še enkrat vrniti na Češko.

Avstrijska policija bi ga morala aretirati že na meji, toda srečen slučaj je pokvaril njene račune. Češki pesnik Machar je bil na Dunaju v zvezi z urad-

Nikola Pašić, Masaryk in kralj Aleksander

Masaryk med brnskimi Sokoli

nikom vnanjega ministertva Kovan-dom, ki je kopiral vse važne odredbe in jih izročal Mafiji. Tako je Machar zvedel o nameravani aretaciji ter je brzojavil Masaryku v Svico: »Knjiga, ki jo zahtevaš, je razprodana ter bo izšla še le po vojni.« Masaryk je razumel brzojavko. Zaradi sigurnosti mu je brzojavil tudi dr. Beneš iz Pra-ge.

V tem času je Masaryk že odkrito nastopal proti Avstriji. O priliki Huseve proslave v Zenevi (6. julija 1915) je končal svoj slavnostni govor pri- bližno s temi besedami: »Smisel češke zgodovine in češkega narodnega duha je v reformaciji, smisel Avstrije pa v nasilni protireformaciji in čuvanju ev-ropskega nazadnjaštva. Čeh se more odločiti samo proti Avstriji«. Jeseni 1915 je prenesel Masaryk svojo akcijo v London. Med tem je njegov učenec dr. Beneš že skrivno pobegnil preko meje v Nemčijo, od tam v Švico in pri- šel končno v Pariz, kjer je delal za če-ško stvar mladi slovaški astronom Mi- lan Štefanik.

Masaryk je razpošiljal spomenice, pisal, agitiral in predaval. Ko mu je avstrijska vlada odvzela profesuro, za- plenila njegovo imetje in knjižnico, ko je pahnila v ječo njegovo družino, mu je angleška vlada ponudila mesto pro- fesorja slavistike na Kraljevskem ko- legiju. Njegovo prvo predavanje o pravicah velikih in malih narodov je bila svetovna politična senzacija. V Angliji in Franciji je organiziral če-škoslovaške prostovoljce. In kakor da bi se prebudil duh husitske prošlosti, so se javljali prostovoljci v Rusiji, Franciji, Angliji in Ameriki.

Organizacija češkoslovaške vojske, ki jo je smatral Masaryk za glavno stvar v revoluciji proti Avstriji, je od- vedla neumornega starca na daljna agi- tacijska potovanja v Rusijo, da tam organizira legije, ki so jeseni 1917 do- segle tako število, da so predstavljale cel armadni zbor. V času julijske ofenzive je prvič nastopila češkoslo- vaška brigada na fronti pri Zubkovu, prebila fronto in bi bila položila temelj odločilnemu porazu avstroogrske ar- made, da je bila ruska vojska še spo- sobna za boj. Toda ruski vojaki so bili tedaj že popolnoma demoralizirani z boljševiško agitacijo.

Iz Rusije je odpotoval Masaryk (v aprilu 1918) čez Japonsko v Ameriko. Pred svojim odhodom se je bil dogo-

voril glede transporta češkoslovaških legij v Francijo. Zgodovina umika teh legij preko evropske Rusije in Sibirije je znana. Po Masarykovem odhodu je prišlo do izdajalskega napada na če-škoslovaške oddelke, ki so prostovoljno predali boljševiški vladi skoro vse orožje. Češkoslovaške legije so se ta- ko rekoč z golimi rokami vrgle na bolj- ševiško premoč, zmagale in zavladale nad celo Sibirijo in Povolžjem. Kakor znano, je bežala boljševiška vojska pred Čehi in na tem begu je bil v Je- katerinburgu ubit ruski car — par ur pred prihodom češkoslovaške vojske.

Nastop češkoslovaških legij v Sibiri- ji je bil odločilen. Nemcem in Av- strijcem je bil onemogočen pristop k ogromnim rezervam živeža v Sibiriji in glad je bil neizogiben. Angleški mi- nistrski predsednik je brzojavil Masa- ryku v Ameriko zgodovinske besede: »Nam in civilizaciji ste napravili veli- ko uslugo«. Francoska vlada je uradno priznala češkoslovaško armado za ze- vezniško vojsko. V tem času so se že borili močni češkoslovaški oddelki na italijanski fronti, kjer je Avstrija uje- te legionarje obešala v množicah.

Prvi predsednik češkoslovaške republike

V Ameriki je Masaryk natančno in- formiral preds. Wilsona o češkoslo- vaški borbi za osvobojenje ter je po- stal Wilson največji zagovornik češko- slovaške in jugoslovenske stvari. Ma- saryk si je pridobil zasluge za jugo- slovensko stvar že pred vojno, zato je bil med vojno priljubljen pri vseh pravih Jugoslovenih. Masaryk je mno- go pripomogel, da je ameriška vlada sledila francoski, italijanski, angleški in japonski vladi, ki so priznale češko- slovaško vojsko za zavezniško armado in češkoslovaški Narodni svet v Pari- zu za vlado, ki ima pravico govoriti v imenu češkoslovaškega naroda.

To je edini primer v svetovni zgo- dovini, da je bila država priznana prej nego je v resnici obstojala. S tem je bila že 1. 1918. zapečaten usoda Av- strije. 14. oktobra je Masaryk v Fila- delfiji na svečan način proglasil češko- slovaško samostojnost in prečital na- črt nove ustave. Zavezniki so to dej- stvo vzeli na znanje in tako je bilo Av- striji onemogočeno razpravljati o če-škoslovaškem vprašanju. Ko je zadnji avstrijski vnanji minister Andrassy prosil Zedinjene države, da bi dovolile

Avstriji premirje, je dobil odgovor, da so zavezniške države že priznale češkoslovaško in jugoslovensko samostojno vlado in da se mora zato Dunaj direktno obrniti na Čehoslovake in Jugoslovane. 27. oktobra je Andrássy brzojavil Wilsonu, da sprejema Avstrija vse pogoje. To noto, ki je bila drugi dan objavljena, je javnost sprejela kot pristanek Dunaja na češkoslovaško neodvisnost. Državni prevrat se je izvršil brez vsake kaplje krvi v enem dnevu.

Iz povojne literature je znano, kako velik je bil Masarykov vpliv na Wilsona v odločilnih trenutkih. 15. novembra dopoldne se je Masaryk — ki je bil štiri dni pred tem na prvi seji češkoslovaškega parlamenta v Pragi na predlog prvega češkoslovaškega ministrskega predsednika dr. Kramáře med nepopisnim navdušenjem izvoljen za prvega predsednika svobodne češkoslovaške republike — poslovil od Wilsona in odotoval v Italijo, kjer ga je v Padovi pričakoval sam italijanski kralj. 20. decembra je Masaryk došel v Gornje Dvorišče. Sam piše o tem takole: »Stali smo na meji Češke. Mnogo solz so prelili oni, ki so se po tolikih letih vračali domov in tudi poljubili smo to našo češko zemljo«.

21. decembra popoldne je prišel predsednik Masaryk v Praho. Češka zgodovina ne pozna takega navduše-

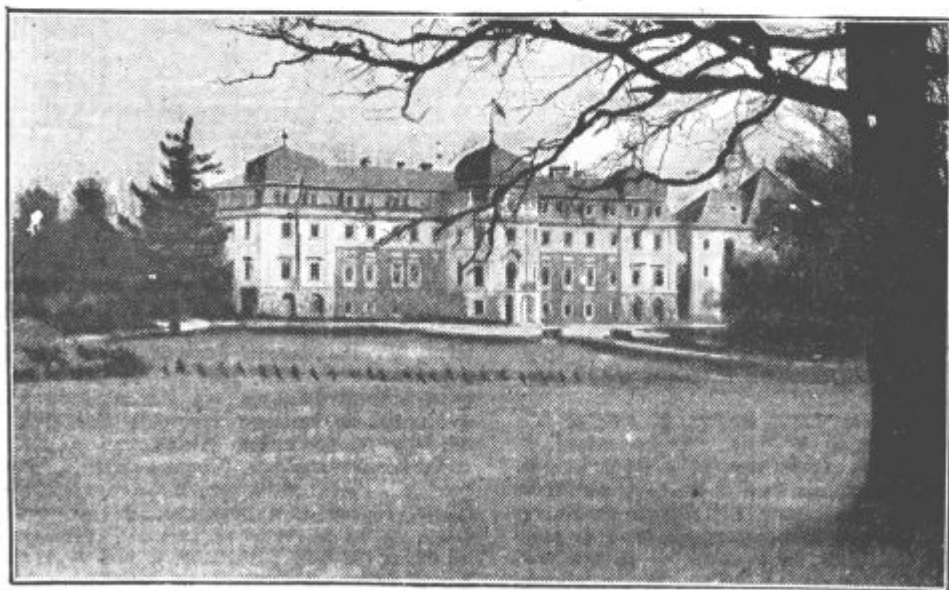
nja, kakršno je bilo na dan Masarykovega zmagozastavlja. Drugi dan je predsednik Masaryk na praškem gradu prečital poslancem svojo prvo poslanico. »Preroštvo Komenskega« — je rekel Masaryk — »se je izpolnilo do besedno. Češki narod je svoboden, neodvisen, spoštovan in stopa med splošnimi simpatijami v skupnost evropskih narodov«. Vsi poslušalci so jasno čutili, da ima največjo zaslug za izpolnitev preroštva Komenskega oni, ki je znal žrtvovati največ, oni, ki jim je prečital svojo prvo poslanico.

»Masaryk je vdihnil novorojeni Češkoslovaški svojo staro husitsko dušo, dušo, zgrajeno iz neustrašne vestnosti in nezlomljivega razuma. V njem se je včlovečila Češkoslovaška. Ona in on sta v očeh bodočnosti eno.

Nobenemu drugemu možu v Evropi ni bila dodeljena taka usoda in, kar je najlepše, nobena rojenica mu je ni položila v zibel. Kovaški učenec si je lastnoročno skoval svojo usodo.«

Romain Rolland.

Masarykova poletna rezidenca Lána

Notas

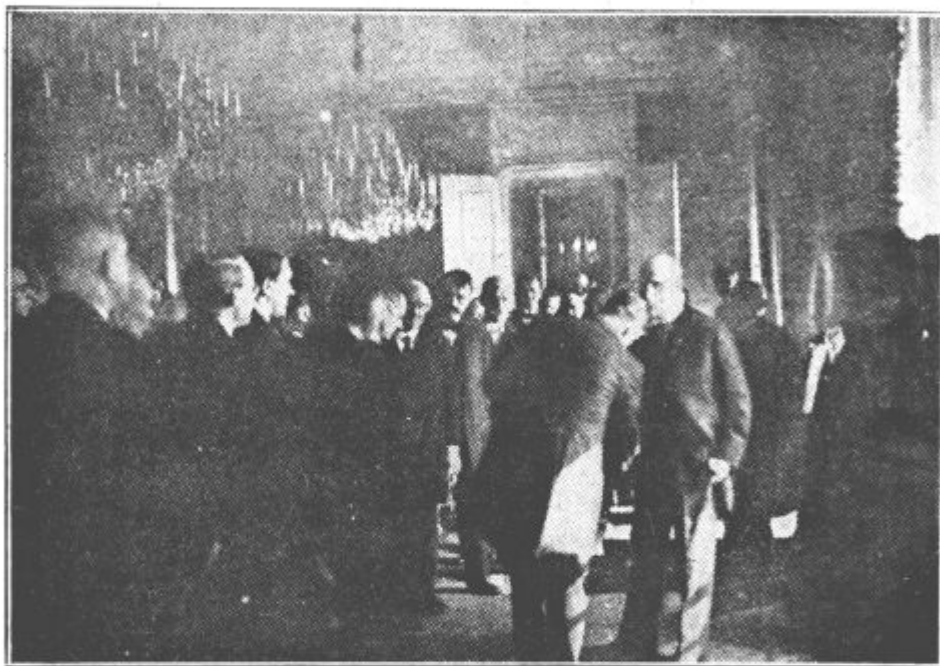
Masarykov duh

Oris vpliva Masarykove osebnosti na oddaljenega sodobnika

Prvo Masarykovo delo, ki mi je prišlo zares prav slučajno v roke, je bilo »Versuch einer concreten Logik«. Njegovi zaključki so se mi zdeli človeško pravilni, nisem jih pa mogel odobravati, kajti bili so v ostrem nasprotju z mojimi mladimi filozofskimi nazori, prekvašenimi z dogmatičnimi nauki katolicizma. Zlasti se mi je upiralo Masarykovo dosledno razlikovanje med neko dejansko religioznostjo (religiozno etiko) in vero (božjim razodetjem). Pozneje — po letih iskanja, proučavanja in

je mišljenje o dvojni morali v medsebojnem razmerju spolov, ki sem jo tedaj poznal le iz leposlovnih knjig, je spremenil Masaryk v neomajno prepričanje, čigar pravilnost je potrdilo moje intenzivno proučavanje tega vprašanja. Masarykova zahteva pa čistosti obeh spolov je prirodna zahteva človečanstva in ne morda še le krščanstva, ki vobče ni rešilo kulturno-socialnega vprašanja ženske.

Tako sem prišel do Masarykovih socialnih ali bolje rečeno socioloških del. Njegov

Pri predsedniku Masaryku

bojev — sem razumel Masarykovo stališče (med tem sem že tudi proučil temelje, na katere je zidal Masaryk), vendar me njegov nauk, da ne more biti neodvisne morale izven religioznosti, ni mogel nikoli prepričati.

Druga Masarykova knjiga, ki sem se bil seznanil z njo, je bila »Mnohoženství a jednoženství«. Čital sem jo s slovarjem v roki in z nezaupanjem v duši. In skrivno, da ne bi videli tovariši! Dvoje »trditev« me je osupnilo in dolgo vrsto let sem razmišljal o njima. Da je materinstvo kot poseben kult ženske hinavščina in predsodek — in da je socialno-etična enakost med moškim in žensko prihološko dejstvo. Mo-

vpliv name je bil vedno večji, čeprav sem se resno prizadeval, da bi ostal zvest svojemu načelu: priznavati nauke (in avtoriteto) le relativno in kolikor so v skladu z lastnimi dognanji. Kar me je pri Masaryku najbolj »vleklo«, sta bila njegova od dvojenost in kritično razmerje do oficijelne nemške filozofije. Videl sem v njem velikega slovanskega človeka-filozofa, kar tudi je — nehote in morda proti svoji volji — čeprav sam priznava, da je gradil svoje nauke na temelju zapadnih filozofov, in da se je učil pri Rusih v zadnji vrsti. Tu je treba pripomniti, da Masaryk nikakor ne omalovažuje, ali celo sovraži nemške znanosti. Stojec na temelju dognanj iz

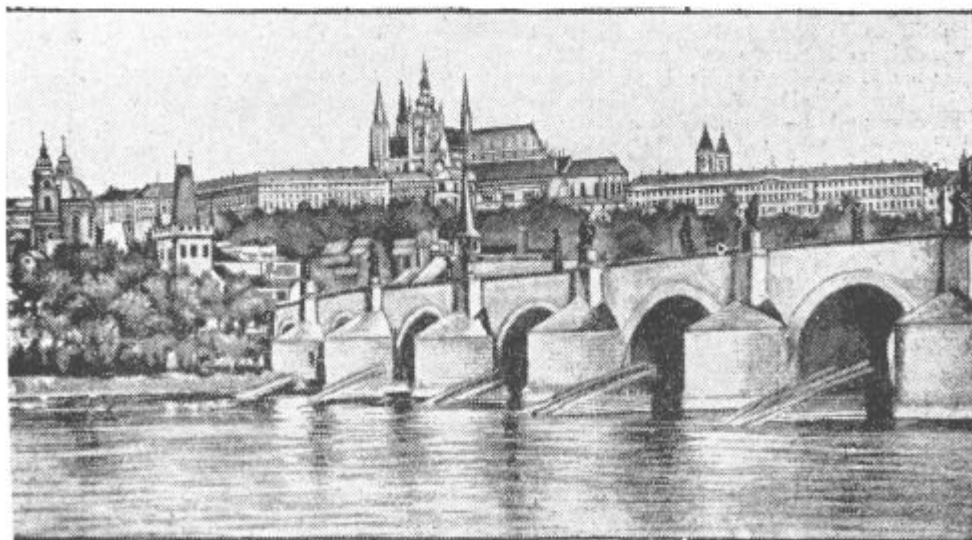
zgodovine svojega naroda je kmalu in pravočasno spoznal neznanstvene smernice nemškega (pruskega) znanstvenega duha — militarizem, imperijalizem, prevzetje bož-

jega poslanstva in gospodstva nad narodi — in potek svetovne vojne je dokazal, da se ni motil.

Jugoslovenski žurnalisti z vencem za Husov spomenik

Prvi v sredi slike muslimanski pisatelj in žurnalist Hifzi Bjelavac, na njegovi desni (s cilindrom) srbski dramatik Branislav Nušić, za vencem v sredi Rasto Pustoslemšek, drugi za Nušićem pisatelj dr. Ivan Lah, takoj za njim Andrej Gabršček, dalje proti levi Anton Zobec in Ivan Podržaj. Za R. Pustoslemškom urednik »Nar. Listov, J. K. Strakatý (z beležnico).

Pogled na Hradčane

Masarykova narodna načela so me zanimala samo posredno. Morda zato, ker sem videl v njih le dedukcijo njegovih filozofskih, verskih in socialnih stremeljenj za praktično politično uporabo. Se le zagrebški proces me je zbližal z Masarykom kot politikom. Naenkrat sem uvidel, da Masaryk tudi kot politik ne dela samo za Čehe. Njegova razkritja so odločilno vplivala na mojo slovensko zavest v smeri južnoslovanske skupnosti. Pozneje — v Gorici — mi je dr. Dermota kot socialist pripovedoval dosti objektivno o Masarykovih narodnih načelih.

Zadnje Masarykovo delo, ki sem ga čital pred vojno, je bila »Palackého idea národa českého«. Tedaj sem bil že popolnoma na njegovi strani. Čudno naključje je bilo, da ni policija, ki je izvedla v pričetku vojne hišno preiskavo in me aretirala, odprla te knjige — očitvidno se je bolj zanimala za knjige v cirilici — kajti na naslovni strani je stalo zapisano s črnilom: ...*Austriam esse delendam!*

Iz internacije se mi je posrečilo (ne vem, če je to prava beseda za avanturo »srbo-filškega« žurnalista, navadnega prostaka) — post tot discrimina rerum — da so me poslali k vojaški cenzuri. In tam mi je posodil komandant cenzure polkovnik Jos. Milavec Masarykovo »Russland und Europa«. Kaj sem hotel več? To je bilo v Kranju. In potem pri cenzuri na Reki: Moral sem prepisati »Indeks« nevarnih oseb, ki ga je moral imeti vsak cenzor, in sem prepisaval: Marjanović Milan G. S. S. ... Zofka Kveder Demetrovič, Zagreb, Pantovčak No. 1. (itd.) in zadaj med posebnimi ukazi: »Laut Mitteilung der Mil. Kodex wurden Korrespondenzen inhibiert, in welchen českische Soldaten zur Stimmung für Masaryk aufgefördert wurden...« Po cenzuri sem stopil v bližnjo srbsko knjigarno (ki so jo pozneje Italijani razrušili) in vprašal po Masarykovih knjigah. Knjižničar me je peljal v ozadje. Imel je samo nemški prevod »Der Agramer Hochverratsprozess und die Anexion von Bosnien und Hercegovina«. Odtrgal je platnice, kjer je bil pritisnjen pečat njegove knjigarne, segel sem v žep in tri dni me ni bilo v malo gostilnico pri kolodvoru. (Šele četrty dan smo zopet dobili »Menagegeld!«) Na Reki, kamor so smeli prihajati po zaščiti madžarskega nasprotstva do Avstrije inozemski listi, sem zvedel še več nego je mogel povedati omenjeni ukaz.

Po vojni sem prvič videl Masaryka. Jeseni 1919, ko me je gnalo hrepenenje po Pragi. Videl sem ga v mraku. Menda se je peljal v gledališče. Takoj sem ga prepoznal. Njegov osebni pojav je vzbudil v meni spoštovanje, slično češčenju nadprirodne bitja. In vendar je Masaryk samo človek, toda človek višje sile!

Prihodnje leto — baš te dni je deset let — smo bili jugoslovenski žurnalisti skoro mesec dni gostje Masarykove češkoslova-

ške republike. Ob tej priliki nas je pozval predsednik Masaryk k sebi. To ni bila običajna avdijenca. Prijateljski sestanek neizbrisnega spomina. In vendar je predsednik Masaryk poznal osebno samo dva ali tri izmed nas (Marjanovića, Val. Pribičevića)! Po Marjanovićevem pozdravnem nagovoru je predsednik Masaryk med tišino, spominjajoč se na najslovesnejše trenutke pred važnimi dogodki v življenju, spregovoril besede:

»Ponosem sem, ker ste prvi, ki ste prišli čestitat k mojemu rojstnemu dnevu, vi jugoslovenski žurnalisti. Veseli me, da je baš naša žurnalistika pripravila vaš prihod. Govorim vam kot bivši žurnalist in vaš prijatelj. Zglasili ste se pri meni kot učitelju in prijatelju. Da, jaz sem vaš prijatelj in prijatelj vs. ga vašega naroda. Ko sem prišel v parlament, so me poslali v Bosno in Hercegovino in tedaj sem spoznal vaš težek položaj in od takrat — bilo je l. 1891. — sem se seznanil z vašim ljudstvom in našel na jugu mnogo dragih prijateljev. Sledili so procesi: zagrebški, dunajski in beograjski in novi stiki med vojno. V Rimu so bili baš vaši ljudje prvi, s katerimi sem delal. Slično v Zenevi, Rusiji, Londonu in Ameriki. Vi veste, da imamo še težave. Vojna je končana, toda mir še ni končan. Čehi in Slovaki bomo vztrajali do konca. Mi ne delamo samo za naš, temveč tudi za vas, in kar delate vi, delamo tudi mi, in kar delate vi, delate tudi za nas.«

Njegove besede so bile prepričevalne. Z njegovega obraza smo videli, da jih govori iz srca. Masaryk je eden tistih duhovnih ljudi, ki jim more človek čitati resnico iz oči. Meni osebno se je zdelo, kakor da sem videl posebljenost njegovih idej na njegovem obrazu. Vsakemu je stisnil roko in se razgovarjal z njim. Kakor prijatelj s prijateljem, kakor učitelj z enakovrednim učencem.

To je bilo gori na Hradčanih — predsednik Masaryk nas je sprejel v svojih delovnih prostorih! — kjer mi je par let pred vojno razkazoval za denar nemški sluga zgodovinske posebnosti gradu s poudarkom avstrijsko-habsburškega gospodstva!

Ko bodo Hradčani že davno pogrešali Masarykove prisotnosti, ko bo prvi predsednik češkoslovaške republike že davno sestavni del zgodovine človeštva, bo njegov duh še vedno živel in bdel nad svojim in tudi našim narodom, čigar srečna in velika bodočnost ni v zadnji vrsti delo Masarykovega duha.

Post scriptum: Nameraval sem napisati kratko studijo o Masaryku kot slovanskem ideologu, s posebnim ozirom na potek njegovega življenja, pa sem zašel v družbo, ki je nisem iskal, in tam je padla trditev, da ne živi Masarykov duh niti v njegovih osebnih učencih med Slovenci. Da ovržem

to trditve, sem napisal skromno »samozpoved« človeka, ki se je navzlic izrednim okoliščinam in brez slehernega stika z našimi »masarykovci« — »nalezel« Masarykovih idej in se praktično ravnal po njih kljub neprijetnim posledicam pred vojno in med vojno. Ostalo bodo storili drugi in bolje, predvsem pa zgodovina.

Masarykove misli

»Vojna sama in njene posledice so zblížale ljudi: človeštvo je danes organizirana enota... povsod se krepi demokratični nazor o družbi — padec carizma je samo ena izmed nepričakovanih vojnih posledic.«

»Vажnost jezika pri določevanju narodnosti je umljiva; jezik je sredstvo za izražanje človeških občutkov in mišljenja... Toda jezik ima samo socialen pomen — omogočuje ljudem obsevanje. Narodnost, narodni duh se kaže zato v vsej literaturi; za leposlovje je to splošno priznано — veliki pesniki se smatrajo za najizrazitejše zastopnike svojih narodov. Toda tudi znanost in filozofija imata svoj narodni značaj — celo matematika, tako abstraktna veda — se razlikuje po narodih. Znanost in filozofija se razlikujeta po narodih vsebinsko (po tem, kaj zanima različne narode) in metodično. Prav tako se priznava plastična umetnost za izraz narodnosti; isto se more reči tudi o veri, morali, pravu, delu, pa tudi o državi in politiki...«

»Narodnostno načelo se pojavlja kot posebno in zelo močno čustvo, kot ljubezen do materinskega jezika in do množice ljudi, ki govorijo enaki ali zelo sorodni jezik... To ni samo ljubezen, ki nastane iz prirojene navade (nostalgije), temveč je ta ljubezen več ali manj samozavestna, je ideja. Narodi imajo svoj kulturni in politični program, ki ga je ustvarila skupna zgodovina in ki upravlja to zgodovino. To je moderni patriotizem v širokem in kompliciranem smislu, torej nikakor samo lojalnost na stari način do dinastije in gospodujočih vrst...«

»Materinski jezik, kot sredstvo za sporazumevanje, je tesno spojen z mišljenjem, čustvovanjem ter z vsem du-

hovnim in kulturnim življenjem posameznikov in narodov.«

»Nasprotniki malih narodov in držav dokazujejo, da male države ne uspevajo in to ne samo v gospodarskem in vojaškem pogledu, ampak tudi ne v kulturnem oziru... Spor se mora rešiti tako, da se točno ugotovi dejstvo in pojasnijo pojmi.«

»Danes je pri vseh narodih, posebno pri malih, razširjeno znanje jezikov. Ljudi, ki govorijo dva jezika, je vedno več, in s tem je omogočena živna zveza med narodi.«

»Etnografske meje se bodo po vojni v nekih primerih določile morda še mo začasno. Kakor hitro se bodo narodi pomirili in sprejeli načelo samoodločitve, se bo izvedla poprava etnografskih mej mirno in na stvarni podlagi. Tem prej, ako ne bodo manjšine preganjane. Svobodne manjšine bodo imele v organizaciji Evrope pomembno nalogo — pripomogle bodo k razvoju prave mednarodnosti.«

»Analiza pojma narodnosti jasno kaže, da se narodnost in jezik, kakor sta jih dala priroda in zgodovina, ne moreta reducirati niti na gospodarske, niti na politične odnose — narodnost je samostojna politična sila. Iz te analize mora biti tudi jasno, da socializem ne sme zametavati narodnosti. Politično zaslužnjien narod je zaslužnjien tudi gospodarsko in socialno-demokratski problem svobode, enakosti in bratstva ni samo gospodarski program, temveč tudi politični, socialni, narodni, verski program...«

»Priznavamo, da imamo mnogo od nemške književnosti, znanosti, filozofije in tehnike. Toda učili smo se in vzgajali tudi pri Francozih, Angležih, Italijanih, Američanih, Skandinavcih in Rusih.«

»Rusija je dobila v Evropi vpliv po Puškinu, Turgenjevu, Tolstemu, Dostojevskemu, Gorkemu — Rusija bo imela tudi velik politični vpliv, ako izvede revolucijo dosledno — revolucijo glav in src. Romanovski carizem je bil neomikan in grob — toda slabši je carizem ruske mase in revolucionarjev. Odstranili so carja, niso pa premagali carizma.«

(T. G. Masaryk: Nova Evropa)

Masaryk o svoji prvi ljubezni in ženitvi

Znani češki književnik Karel Čapek je napisal na podlagi svojih čestih razgovorov s predsednikom Masarykom celo vrsto epizod iz predsednikovega življenja.

V spomin na mlada leta profesorja Masaryka prinašamo zgodbo njegove prve ljubezni in njegovo srečanje z

sam preživljal ter sem bil v razredu največji in najstarejši. Poleg tega sem bil v sporih s profesorji. Kratkotrajno: čutil sem se odraslega in samostojnega. Njeni starši so ji seveda prepovedali, zato sva se shajala tajno na ulici in drugod. Za to so izvedeli tudi v šoli. Ker mi drugače niso mogli ničesar

Masaryk s svojima vnukoma

ameriškim dekletom, ki je igralo tako veliko vlogo v njegovem življenju.

T. G. Masaryk pripoveduje v začetku, zakaj je moral iz Brna, kjer je bil vpisan v peti gimnazijski razred.

»Zakaj sem odšel iz Brna? Po resnici povedano, zaradi ljubezni. Ko sem bil v peti gimnaziji, je zahajala k moji gospodinjici njena svakinja, dekle približno mojih let. Zaljubila sva se drug v drugega. To je bila moja prva in velika ljubezen. Ta ljubezen me je vsega prevzela ter sem hotel vzeti Antonijo za ženo. Takrat sem se že

očitali, me je poklical ravnatelj k sebi in govoril tako grdo o moji ljubezni, da se mi je zdelo, kakor da bi bil storil nekaj nemoralnega. To me je silno razžalilo in vznemirilo. Ko je ravnatelj poklical slugo, sem zakričal, da ne morem dovoliti, da bi kdo delal krivico meni in dekletu. Tako sem dobil »consilium abeundi« zaradi upornišтва. Sicer mi niso storili ničesar, saj se je moral sam ravnatelj zavedati, da ni imel prav.

To je bila moja prva ljubezen. Od tedaj sem mnogo razmišljal o ljube-

ni. Do tega me je privedla lastna izkušnja in literatura, ki se tako zelo zanima za ljubezen. Na podlagi svojih poznejših izkušenj in pod vplivom svoje žene sem o ljubezni že dosti govoril in sedaj le ponavljam: Ljubezen, močna, prava ljubezen med nepokvarjenim moškim in žensko je — kakor pravi Visoka pesem — silna kot smrt, silnejša od smrti, ker ohranjuje življenje in poraja novo življenje».

Izredno zanimivo je Masarykovo pripovedovanje o njegovi ženitvi:

»V Lipskem sem — l. 1877. — doživel usodni dogodek, ki je bil odločilen za vse moje življenje, za moj duhovni razvoj. To je bilo moje srečanje s Charlottó Garrigue.

O njej in o celi njeni rodbini, zlasti o njenem očetu so mnogo pripovedovali Goeringovi. Gospa Goering je imela v Lipskem penzionat, kjer sem tedaj stanoval. Izvedel sem, da izhajajo Garrigueovi iz stare hugenotske rodbine. Gospod Garrigue, rojen v Kodanju, se je seznanil z Goeringovi mi v Lipskem. Izselil se je v Ameriko. Njegova žena, Charlottina mati — rojena Whiting, je bila z ameriškega zapada. Oče potomec hugonetov, mati iz rodu starih pionirjev na ameriškem zapadu — kakšna tradicija življenske in moralne energije. Sedemdesetega leta je bila gosna Garrigue v Nemčiji. Charlotta se je že tedaj posvetila studiju muzike... L. 1877. jo je gosna Garrigue ponovno poslala v Lipsko, da se izpopolni na konservatoriju. Delna pohabljenost roke ji je pokvarila glasbeno kariero.

Razume se, da sem bil že vnaprej radoveden nanjo. Ko je imela priti, sem čakal pri oknu, da jo vidim, kako bo stopila iz voza. Nekoč smo bili vsi na izletu, veste tam, kjer so bivše slovanske vasi v lipski okolici, ki so tako vplivale na Kollarja. Tam smo se s čolnom vozili čez reko, čoln je zadel ob breg in gospa Goeringova je padla v vodo. Bila je v resnici zelo korpuslentna in bi bila utonila. Skočil sem za njo ter jo rešil. Ob tej priliki sem se nekoliko prehladil in zdravnik je odredil, da moram ostati par dni v sobi. Nisem mogel obiskovati predavanj in zato sem predlagal gospodični Garrigue in gospodični Goering skupno čitanje. Čitali smo angleške knjige, neke pesmi, največ pa Buckleovo zgodovino civilizacije. Tedaj sva se približala drug drugemu.

Charlotta je odpotovala v Elgreburg k svoji prijateljici. Pri njenem odhodu sem razumel vse moje razmere je do nje ter ji napisal pismo, v katerem sem ji predlagal zvezo za vse življenje. Njen odgovor je bil neodločen. Nato sem odpotoval za njo — imel sem samo za četrti razred železnice — in sporazumela sva se.

Potem je Charlotta odpotovala v Ameriko, jaz pa sem se vrnil na Dunaj. Vrgel sem se na svoje habilitacijsko delo o samomoru. Nenadno sem prejel brzojavko od g. Garriguea, da je Charlotta padla iz voza in se močno poškodovala in da me zato pričakujejo. Ko sem bil že pripravljen za potovanje, sem prejel njeno pismo, da ji ni tako slabo in da mi ni treba prekiniti dela. Bil sem kljub temu nemiren ter sem l. 1878. odpotoval z ladjo »Herder« preko Hamburga in Havra v Ameriko. Takrat je trajala vožnja od Hamburga do Amerike 12 do 14 dni. Ker je bilo morje zelo razburkano, smo rabili 17 dni do Amerike. »Herder« se je med prihodnjo vožnjo potopil. Ko sem ponoči ležal v kabini, sem čutil močan udarec in v kabino je pričela teči voda. Drugi potniki so se preplašili, vpili in molili, jaz pa sem ležal in čakal, kaj se bo zgodilo... Charlotta sem našel skoro zdravo.

Toda kaj sedaj? Začel sem premišljati, ali naj ostanem v Ameriki in si najdem posel. Morda bi mogel priti tudi tam na kako univerzo ali v uredništvo. Končno sem se vendarle odločil za povratek, da končam svoje habilitacijsko delo. Prosil sem g. Garriguea, da nama da denarja za tri leta, dokler ne bom mogel skrbeti za družino. V Ameriki se samo po sebi razume, da mora mož, ki se oženi, sam skrbeti za svojo ženo. Zato je odbil pomoč, ki jo je smatral za doto. Pozneje nama je vendar le dal tri tisoč mark in povratni vozni listek. Nekaj časa nama je pošiljal majhno pomoč. Petnajstega marca je bila poroka, dopoldne civilna na magistratu, zvečer pa verska v rodbinskem krogu. Čez teden dni sva bila na poti na Dunaj. Ob tej priliki sem drugič obiskal Prago.»

Industriji in kmetijstvu == koristne rude

Pregled svetovne proizvodnje rudnega blaga v primeri z Jugoslavijo

(Po raznih virih sestavil dr. Jože Rus)

Železo.* Prva koristna kovina, železo, je doživela v zadnjih sto letih, odkar sta se razvili železnica in strojništvo, nepričakovano mnogo povpraševanja na svetovnem trgu. Zaradi tega in ker je železo nadomestilo kamen in les tudi v velikem delu gradbenih strok, se je svetovna potreba železa dvignila od 800.000 (l. 1820.) kar na 60 milijonov ton (l. 1926).

Železo se od pamtiveka pridobiva na ta način, da se izloča s taljenjem iz njegove hribinske matice. Zaradi tega je izdatnost rudnika odvisna v prvi vrsti od tega, ali vsebuje matica visok ali

ležijo glavni rudniki v krajih zahodno od Velikih jezer, ki so dali l. 1929. 3.580.000 ton železa in 4.586.000 ton jekla, to je skoro polovico svetovne proizvodnje železa. Takoj poleg njih stoji težka industrija, ki vse to železo predele. Za Ameriko pride Francija z 870.000 tonami železa in 806.000 q jekla, njeni rudniki ležijo v Lotaringiji, Normandiji, Bretanji, Maini in pa v Severni Afriki. Na tretjem mestu stoji Velika Britanija s petino ameriške železne produkcije v Cumberlandu, ki pa potrebam tamošnje razvite težke industrije nikakor ne zadošča. Španija,

Porast proizvodnje železa v enem stoletju

nizek odstotek železa. Lahke rude, ki imajo manj ko tretjino železa, se dajo izrabiti z dobičkom le, če so premog in cenena prevozna sredstva (plovne reke, morje) blizu. Izdatnost je odvisna tudi od čistosti železa. Z Martinovim postopkom, ki se mu reče defosforacija, je res mogoče danes nečisto železo očistiti, vendar ne brez velikih stroškov. Končno je pridobivanje železa mnogo odvisno od geografske lege rudnika. Odkar je Bessemer drva nadomestil s koksom, se namreč taljenje železa vrši v visokih pečeh s pomočjo koksa. In če je premogovnik daleč, je potrebno, pa naj si bo ruda še tako bogata, da so prevozna sredstva številna in ne predraga, sicer je dobičkonosen obrat rudnika nemogoč.

Najbolj bogati na železni rudni sta ameriška Unija in Evropa. V Ameriki

Luksemburg, Švedska in Rusija črpajo železno rudo preko svojih potreb, obratno je to pri Nemčiji, ki mora železo uvažati, posebno odkar je v svetovni vojni zgubila Lotaringijo. Izvoz železne rude oziroma železa se vrši iz Francije, Švedske, Španije, Luksemburga in Alžira, glavni kupci so mu Anglija, Nemčija (1.117.000 ton železa in 1.369.000 ton jekla) in Belgija (341.000 oziroma 344.000 ton) Japonci kupujejo železo na južnem Kitajskem. Proizvodnja Italije je znašala lani 179.000 ton jekla. (Škedenj pri Trstu in otok Elba).

V Jugoslaviji obratuje danes le četrto železnih rudnikov, dva velika, ki sta državna last, namreč Ljubija v vrbaški in Vareš v drinski banovini, in dva neznatna v Srbiji oziroma Hrvatski. Količina rude, ki leži med Ljubijo in Starim Majdanom na 6 km dolžine in 1 km širine, se čeni do 600, rudišče pri

* Glej prvi članek v zadnji številki »Žisa«.

Varešu pa na 120 milijonov ton. V Ljubiji se je začelo obratovanje šele l. 1926. Država je v ta rudnik vložila že preko 4 in pol milij. Din kapitala, tako da je danes odkritih 46 slojev 45—54 odstotne železne rude. Železnih rudišč visokega odstotka imamo pa še mnogo-kje po južnih krajih države, vendar točnejših podatkov o tem še ni, ker še vedno nimamo državnega geološkega zavoda, ki bi zemljišča v tem pogledu preiskal. Mnogo rudišč Slovenije je obdelal sedanji prof. Ljub. univerze dr. K. Hinterlechner v Slov. trgovskem vestniku 1909—14 pod naslovom »Praktiška geologija*«. Vrednost l. 1928. dvignjene železne rude (44.000 ton) se ceni na preko 47 milijonov Din.

Železna plavža obstojata pri nas samo dva, v Varešu in majhen na Hrvaškem. Tako se mora danes večji del železne rude izvažati v tujino, v Škedenj pri Trstu, Vitkovice in Kladno v Češkoslovaško in Rešico v romunski Banat, ki nam potem spet uvažajo surovo ali v stroje predelano železo. Naše visoke železne peči dajo namreč letno le okoli 55.000 ton surovega železa, okoli 100.000 ton na pol izdelanega jekla in 10.000 ton litega blaga. Naša skupna letna produkcija surovega železa pa doseže komaj dvodnevno produkcijo Nemčije in Francije, a poldnevno Amerike. In vendar je število prebivalcev Jugoslavije v primeri z Anglijo le štirikrat, a v primeri z Ameriko desetkrat manjše. Vsekakor pa smemo reči, da nosi naša Ljubija v sebi klico naše bodoče gospodarske samostojnosti tudi kar se tiče naše domače potrebe železa.

Baker. Silen napredek industrije, ki ga je doživelo 19. stoletje, je dal iz istih vzrokov kakor ostalim industrijskim kovinam pobudo tudi zvišanju produkcije bakra. Njen razmah pa je bil dvignjen do neizmernosti proti koncu stoletja, ko je nastala in se razvila električna industrija. Baker je pač najboljši prevodnik električne struje.

Njegova produkcija, ki je dosegla pred sto leti komaj 20.000 ton, se je dvignila do danes na letnih 1 in pol milijona ton. Tudi bakrena ruda se obravnava v plavžih. Ker je cena bakru

zelo visoka, zmore ruda tudi prevozne stroške, tako da se plavžarstvo lahko vrši bodisi v premogovnih krajih, bodisi pri samem rudniku.

Zedinjene države Amerike pridobivajo v Skalnatem gorovju in Minnesoti tri petine vsega bakra. Za njimi pride Čile, belgijski Kongo (Katanga), Japonska, Kanada, Perú, Nemčija, Mehika in Španija (Rio Tinto). Glede bakra pa tudi naša Jugoslavija ni med zadnjimi. V Vzhodni Srbiji imamo namreč prav izdaten bakreni rudnik Bor, ki je last Francozov, tako da dosega naš pridelek surovega bakra po vrednosti 273 milijonov Din, vsoto, ki pomeni poleg premoga najvišjo v naši rudni produkciji. Za bakrom pride po vrednosti pridelka v Jugoslaviji z 48 milijoni Din — svinec.

Svinec. Svinec je bil dolgo časa z izjemo železa najbolj rabljena in najbolj iskana med vsemi koristnimi kovinami. Danes je baker nasproti njemu, kar se tiče proizvodnje in svetovnega konsumna, močnejši.

Njegova glavna ruda je galen ali svinčeni sijajnik, ki ima okoli 86 odstotkov svinca. Iz rude se po vrsti predhodnih postopkov dobiva svinec s praženjem in taljenjem, slično, kakor je opisano pri živem srebru.

Najvažnejši producent svinca je ameriška zemlja, in sicer Mehika in Kanada, ki dasta 65 odstotkov vsega svetovnega pridelka. Potem pride Avstralija. Evropa ga pridobi malo manj, kakor ga porabi. Veliki uvozniki svinca so Angleži, Nemci in Francozi. Eden srečnih izvoznikov je tudi Jugoslavija, ki ima izmed svojih štirih rudniških obratov dva v Sloveniji, v Mežici in Litiji, ki imata tudi plavže. Mežica, naš daleč najizdatnejši svinčeni rudnik, je v rokah angleškega kapitala. Vrednost letno pridobljene rude (94.000 ton) se ceni na blizu 37 milijonov Din, preko 10.000 ton surovega svinca pa dá 47 in pol milijona Din vrednosti.

Kositer (cin) se najde v prirodi v obliki oksida. Pridobiva se v tako zvanih reverberskih pečeh s pomočjo oglja. Domovine kositra so USA, malajski polotok, sundski otoki in Bolivija; malajski kositer je najtrši.

Cink je v prirodi vedno kemijsko vezan z žveplom, silikatom ali karbonatom. Te rude se najprej fino zmeljejo in prepražijo, potem je postopek sličen kakor pri kositru.

* Omenjena Hinterlechnerjeva razprava pričujočo v mnogem spopolnjuje, zato naj bodo naši čitatelji nanjo posebno opozorjeni.

Glavni pridobitnik cinka so Zedinjene države Severne Amerike, Belgija, Nemčija, Kanada, Poljska in Češkoslovaška, sicer ga pa imajo vsi kraji sveta. Pri nas se pridobiva v svinčenih rudnikih kot stranski proizvod, kar pa za potrebo cinkovih peči v Celju ne zadostuje in je treba cinkovo rudo še uvažati iz danes italijanskega Rablja.

Nikel. Nikel se dobi po kalcinaciji iz niklovega oksalata. Njegova glavna domovina je Kanada, za njo ga pridobi znatne množine še Nova Kaledonija.

Aluminij je kovina, pridobljena iz aluminijeve rude, ki je bila spoznana pred 110 leti (1821) skoraj istočasno pri južnofrancoskem mestu Bauxu pa v našem Bohinju in dalmatinskem Kljaku in po teh krajih poimenovana boksit, wocheinit oziroma kljakit. Še 1885 je stal 1 kg aluminija 1200 kron, pred vojno pa že samo 2,40 K. Dobiva pa se aluminij s pomočjo močnega električnega toka, torej s pomočjo elektrolize. Boksita, kakor se ta ruda navadno imenuje, ima največ južno-vzhodna Francija, potem USA (Pittsburg). V Jugoslaviji se koplje na šestih mestih v Dalmaciji, a se izvaža do električnih tvornic na tuje, v Lend-Gastein na Salzburško.

Zaradi svoji dobrili svojstev, kakor odpornosti in majhne teže, se aluminij porablja v vedno večjih množinah pri izdelovanju avtomobilov, zračnih letal in ladij, kar zagotavlja Franciji silno privlačen trg.

Kemijska gnojila

Kemijska gnojila so postala v zadnjem času eden najvažnejših predmetov svetovnega trga. Saj jih potrebujejo vse dežele, njihovi rudniki pa so precej redki in vrhu tega od konsumentskih dežel po večini precej oddaljeni. Njihova redkost in veliko povpraševanje jim daje tako visoke cene, da jih je mogoče kljub teži in tovrstni na daleč prevažati.

Ako odštejemo apno, ki ga ima vsak narod doma dovolj in ki zato v svetovni trgovini ne prihaja v poštev, moramo razlikovati kemijska gnojila troje vrste, fosfat, sodni nitrat ali dušikovo apno in kalijevo sol.

Fosfat v obliki gvana, Tomaževe žindre itd. je vsakemu intenzivnemu obdelovanju zemlje neobhodno potreben, ker daje rastlinstvu posebno solid-

nost stebila, zato je v Evropi že dolgo znan in v rabi, in so njegova slojišča že skoraj izčrpana, le Belgija in francoska Pikardija jih imata še nekaj. Velika slojišča, ki jih črpa današnji človek, ležijo za morjem. Severna Afrika jih ima v Tunisu, Alžiru in Maroku, posebno bogat je kraj Gafsa Tebessa. Ameriška unija jih ima na Floridi, tudi v Polineziji je nekaj majhnih otokov, ki so bogati fosfata.

Sodni nitrati vsebujejo dušik in so zaradi tega glavna sila, ki pospešuje razvoj kmetijskega rastišča. Čile je edina država, ki ga pridobiva v velikih množinah iz puščave Atacama in ga razpečava po vsem svetu. To gnojilo je te države največje bogastvo, ki so ga v obilni meri deležni tudi naši izseljenci iz Dalmacije. Ker pa obstoja bojazen, da bodo njegovi sloji kmalu izčrpani, iščejo pridno način, kako bi se dušikovo apno pridobivalo na kak drug način.

Kalijeve sol pomaga dvigniti kakovost in količino škroba v žitu in krompirju, sladkorja v pesi in sadju itd. Ona je povsod potrebna. Danes sta le dve pokrajini, ki je pridobivata za potrebo vsega kulturnega sveta, tudi Amerike, in sicer okolica Kolmarja v danes francoski Alzaciji in okolica Magdeburga (Stassfurt) v Nemčiji.

Kino brez platna

Zanimivo napoved je dal v svet Japu de Beaucourt. Vsakdo pozna pridvižno (reliefno) fotografijo, ki daje podobam videz celotne oblike. Sprito divotnih izumov kakor brezžični brzojav, zvočni kinematograf in toliko drugih čudes, da ne omenjam onih, kar nam jih prinese jutrišnji dan, si je Beaucourt zamislil, da dobimo v kratkem kino brez senčila. Tu boš videl, kako se negotne osebe gibljejo, kretajo, se po menjkujejo... Neki Nemec baje že deluje na ureditve te zamisli. Kajpak si bo pri tem pomagal z združenim učinkovanjem dveh aparatov. Kakšna bo posledica nove iznajdbe za verstvo? Kino bi bil nekako predstava našega brezsnovnega posmrtnega življenja, dočim je vera zgrajena na podlagi »povelčanega telesa«, ki bo še dalje živelo. Znanost bo na mah zaplodila novo pojmovanje. Koliko problemov za spiritualiste! Zagrobno življenje gmote ali stvari izhaja iz mieli, ki odvrne marsikoga od religije. »Nesnovno« nadživljanje, ustvarjeno na ta način, pa bo po vsem videzu dobilo dosti pristašev.

Moč naroda — moč jezika

Najzanesljivejše merilo, ki moremo po njem soditi o razvoju narodov, je pač njihov jezik. Blagostanje in nesreča, procvit in nazadovanje, vse se zrcali jasno v rasti jezika. Čimbolj je razširjena govorica kakega naroda, tem večji bo njegov vpliv in moč. Ta resnica nam postane posebno zgovorna, ako listamo po statistikah za sto let nazaj in jih primerjamo s številkami najnovejšega datuma.

Na prvem mestu pride tu v poštev angleščina, ki kaže za zadnjih sto let tudi v jezikovnem pogledu ogromen razmah. Dočim tedaj angleški govorečih ljudi ni bilo celih 20 milijonov, jih šteje danes že 160 milj. K temu je treba prišteti še drugih 220 milijonov ljudi, ki jim angleščina sicer ni materinski jezik, a jo razumejo in se je poslužujejo. Ta porast angleškega jezika je daleč največji med vsemi ostalimi jeziki sveta, saj doseže nič manj ko 509 odstotkov stanja pred sto leti. Teh 160 milijonov angleški govorečih ljudi je razdeljenih preko vseh naseljenih delov zemeljske krogle, oni so jedro, kvas britskega svetovnega imperija.

Druga v vrsti rastočih jezikov je ruščina. O njej bo govora niže. Tretja je nemščina. Pred sto leti je bilo približno 31.800.000 nemški govorečih ljudi. Danes se giblje njihovo število po vsej zemlji med 80 in 90 milijoni, kakih 20. milj. pa jih je še takih, ki nemško razumejo. Tudi ostale germanske govornice izkazujejo sličen porast. Tako se je število holandski govorečih dvignilo za 135 odstotkov, namreč od 4.300.000 v letu 1828. na kakih 15 milijonov l. 1928. Tudi švedsko govoreča množica kaže porast, in sicer za 130%, od 3.200.000 na 7.500.000. Danščina, ki se je pred sto leti posluževalo okoli 2.100.000 ljudi, je narastla za 118% ali pet milijonov duš. Kakor vidimo, so se ti jeziki po svojih ljudeh podvojili.

Docela drugačno sliko nam daje turški jezik, čigar pripadniki so v svojem številu prav znatno nazadovali. Pred sto leti je znašalo njih število 30 milijonov, danes pa le še 24 milij. Madžari so do pokona svoje oligarhije narastli od 4.500.000 na 9 milijonov, danes pa njihovo število gotovo spet pada. Temu nasproti kaže romunski narod te-

kom zadnjih sto let kar 150% porastka, ker romunščina je segla tako daleč na okrog, da se je število romunščino govorečih dvignilo od 4 milij. na več ko 10 milijonov. Še večji je porast Grkov, ki so od 1.600.000 narastli na približno 6 milijonov. K temu je seveda največ pripomogla njihova osvoboditev izpod turškega jarma in naseljevanje južne Makedonije z Grki iz Male Azije.

Prav znaten porast izkazujejo tudi slovanski jeziki. To je posebno razumljivo, ako pomislimo, da sta bila pred sto leti svobodna komaj dva slovanska naroda, pred svetovno vojno trije, danes pa jih je že kar pet. Tako se je po neizmernih planjavah vzhodne Evrope razprostrla ruščina za 164% in narastla od 33 milijonov v jezik, ki se ga danes poslužuje 110 milij. Rusko pa razume vsega okoli 170 milijonov ljudi daleč v srednji in vzhodni Aziji. Poljaki so narastli od 6 na približno 17 milijonov, Čehoslovaki pa od 4.200.000 na 8 milij. govorečih. Le malo manjši je porast bolgarščine, ki znaša 88% (prej okoli 2.400.000, danes skoraj 4.500.000). Število ljudi, ki govorijo srbohrvatski jezik, se je v zadnjih sto letih dvignilo od 4 na več ko 10 milijonov, torej za 150 odstotkov, to posebno v desetih letih Jugoslavije, saj se ga poslužuje tudi velik del Nemcev in Arnautov Jugoslavije, pa tudi še kak Madžar in Slovenec. V tujini živi Srbohrvatov okoli tri četrt milijona.

Dočim kažejo slovanski jeziki vse-skozi znaten porast, vidimo pri starih romanskih narodih zapadne Evrope, da njihovo število prav malo napreduje. Tako je n. pr. število portugalski govorečih ljudi narastlo v zadnjih sto letih od 16 samo na 20 milijonov. Ugodnejše je razmerje pri naših italijanskih sosedih, ki so se dvignili od 21.400.000 do 45 milijonov.

Število ljudi francoskega materinskega jezika je narastlo od 32.400.000 na okoli 45 milijonov. Porast tega svetovnega jezika znaša torej samo 42%. Vendar moramo imeti na umu, da razume francoščino celih 75 milijonov ljudi, da je torej bolj razširjena, kakor se da to sklepati iz statistike. Enak odstotek najdemo pri Špancih, katerih število je zrastle od 35 na 50 milijonov.

Kaj pa število slovenski govorčih ljudi sveta? Slovenskega materinskega jezika nas je 1.925.000 duš. In če pomislimo, da se poslužuje oziroma da razume slovenščino tudi še marsikateri med nami in poleg nas živeči Hrvat (Zagorci, Medmurci, gradiščanski Hrvati), Nemec in Italijan, smemo računati, da je naša slovenščina razširjena danes med najmanj 2¼ milijona ljudi. Iz tega pravkar povedanega števila bo vsak jasno spoznal, kako silno se Slovenci omalovažujemo sebe same, ko že skozi kakih 50 let ne pišemo in govorimo drugače kakor o borem milijončku

Slovencev, ko nas pa je v resnici dva milijona pismenih ljudi. (En milijon nas je samo v Jugoslaviji).

»Kolikor jezikov znaš, toliko glav večjaš,« tako pravi naš domači narodni rek. Tega se vsi Slovenci dobro zavedamo. In ker so nam sosedje na vseh straneh prav blizu, šteje znaten del Slovencev med številke, ki smo jih omenili zgoraj pri nemški, srbohrvatski, italijanski, francoski in angleški govorečih. To dejstvo nam more ves kulturni svet šteti le v čast. S tem pa seveda ni rečeno, da bi morali v svoji domači hiši zane-marjati materinščino.

M. Skubenko = Jablanovski

V pasti

Povest iz mandžurske tajge

(Nadaljevanje)

Ko smo torej srečno izmaknili pete hunguzom, smo se odločili, da pojdemo vsaj dvajset kilometrov naprej ob reki in šele potem zavijemo v tajgo.

Nebo se je počasi zjasnilo in kmalu je izmed oblakov posijalo solnce. V čistem, osvežujočem zraku se je razlegel glas skalnega orla. Ogromni ptič je plaval nad nami mogočno kakor pravi kralj vzdušnega oceana.

Nekaj ur smo hodili; pot je bila dokaj enolična in brez posebnih dogodov. Prekoračili smo majhen vulkan in vstopili v ogromen cedrov gozd, ki se je razprostiral kakih petnajst vrst daleč po gorskem pobočju. Za cedrovim gozdom se je vrstila šuma samih jelk in naposled smo na majhni jasi opazili fanzo (kočo) kitajskega lovca.

Komaj smo se malo približali temu človeškemu bivališču, kar plane proti nam velik pes. Brž za njim nam je prihitel naproti tudi lovec.

Rogulin je govoril gladko kitajski in je moža urno pobaral:

»Ali si sam v fanzi, ali pa imaš še koga pri sebi?«

»Sam živim tule,« je odvrnil Kitajec, mož žoltega, od solnca ožganega in zelo nagubanega obličja. »Včeraj je prišel k meni tavydi,¹ prenočil v fanzi in me prosil, naj ga popeljem na stezo, ki vodi k gorski reki.«

¹ po kitajsko = lovec

»Kaj če je bil hunguz?...«

»O mejn la., Tavydi — Rus.«²

»Moramo ga videti«, je dejal Rogulin.

»Pojdimo.«

Stopil sem prvi v fanzo in presenečeno obstal; še lastnim očem nisem verjel. Ves iz sebe sem kriknil:

»Tulčin!«

Tovariš je vstal s klopi in mi je pohitel naproti.

»Kakšna dobra sreča te je zanesla sem-le?«

»In vas?«

»Čudno naključje in slabe dogodivščine. Toda povej nam najprej, zakaj se nisi vrnil v naše nočišče? Mislili smo, da si mrtev.«

»Vse vam povem, toda najprej sedite, da se okrepcamo s čajem.«

»Ne bi svetoval, da bi se predolgo zadrževali v fanzi. Hunguzi poznajo slednjo fanzo v tajgi in jih kaj radi nadzorujejo. Pripravi se na pot. Pojdimo. V tajgi bomo bolj varni... Nalozimo si ogenj in skuhamo čaj.«

Rogulinov nasvet je bil moder. Poslovili smo se od Kitajca. Tulčin se mu je zahvalil za gostoljubje in urnih nog smo jo zavili v tajgo.

Tulčin je bil skoraj golorok. Puško je imel zlomljeno.

² Ah ne, bil je ruski lovec.

Ko smo našli za nočevanje pripravno mesto, nam je tovariš povedal vse, kar je preživel od trenutka, ko nas je bil ostavil.

»K potoku sem prišel srečno. Napravil sem si protico iz orehovine in sem jel loviti postrvi na muho. Postrvi so se imenitno nabadale. Že sem jih naložil kakih deset, ko se mi je nena doma ujela izredno velika postrv. Protica ni vzdržala, zlomila se je. Moral sem stopiti v goščavo po drugo. Tako sem iskaje prišel kakih petdeset korakov od potoka. Ondi sem jo naposled našel, — toda tu me je dohitela nesreča.

Nisem niti utegnil protico odrezati, kar plane iz goščave neki ogromen nestvor in se vrže na me. Od strahu sem izpustil nož iz rok. Urno sem zgrabil za puško. Preden pa sem jo utegnil položiti k obrazu, me je dohitel silen udarec in puška je sfrčala v travo. Pred menoj je stal zajeten kosmatinec — medved. Njegova strašna glava je visela nad mojo... Nagonsko sem skočil k debelemu cedrovemu deblu; v tem hipu pa me je v nogi silno zaskočilo. Opotekel sem se, a k sreči nisem padel na tla. Obtičal sem na rokavi, se brž vzravnaval in se skrčil za deblo. Nu, zdaj se je pričel ples okrog debla. Čim se ganem — medved za menoj. In ta mrha je venomer stala na zadnjih nogah! Bil je zares velikani in hrust, da še nisem videl takega. Spočetka se je naglo obračal za menoj, vendar pa k sreči vedno v isto stran, opiraje se z eno šapo ob cedro, z drugo pa loveč mene. Naposled se je tolikanj utrudil, da se je komaj držal na nogah. Silno sem se ustrašil, da me medved toliko časa drži v pasti. Bil je tiste medvedje vrste, ki napada in žre tudi ljudi. Za hip sem

se čutil tako trudnega, da bi bil kmalu zapustil deblo in se vrgel v dir. Pa mi je pamet velela: nikar ne stori tega. Boljše je, da se medvedji hrust upeha in postane manj nevaren. In res: zdajci se mu je glava zavrtela in je obstal. Ko mu le ne bi prišla na misel kakšna zvijača, sem pomislil. Stal sem in napeto čakal, kam neki jo kosmatinec ubere.

Med tem je medveda minula togota in je počasi koracal proč od drevesa. Kakih pet korakov dalje se je vsedel, zavrtel z glavo, kakor bi hotel pregledati roj nadležnih muh, me široko pogledal in zopet vstal ter s težkim korakom odšel v goščavo. Čakal sem dobrih petnajst minut, potlej pa sem urno stopil tja, kjer mi je obležala puška. Našel sem jo prelomljeno. To me je na moč potrlo. V glavi se mi je kar vrtelo; korakal sem kakor pijan. Ta prigoda me je živčno od sile izmučila. Prihajalo mi je slabo; zdelo se mi je, da se bom zdaj pa zdaj zavrtel na tla in obležal. Neznansko se mi je zahotelo spanja.

Tedajci pa opazim, da mi v enem čevlju nekaj mlaska; potipal sem z roko in se preveril, da imam v čevlju skoraj do polovice krvi. Potemtakem me je medved opraskal s šapo, ko sem skočil izpred njega k tistemu deblu. Saj veste: tak-le kosmatinec ima vražje kremplje! Če te z njimi zgrabi, mu ne uideš zdrave kože. Stopil sem k potoku, se sezul in si umil ranjeno nogo ter rano obvezal z žepnim robcem. Polotila se me je silna utrujenost in popolna ravnodušnost do vsega, kar me je obdajalo. Nisem se mogel ubraniti spanja; vrtoglavica je postajala čedalje hujša. Deset korakov od potoka sem se zvalil na tla in zaspal kakor mrtev. Predramil sem se ob solnčnem zahodu. Ko sem prišel k sebi in ogledoval okolico, sem se šele zavedel, kaj se mi je pripetilo. Ugibal sem: kam sedaj, v katero smer? Nu, imel sem kompas pri sebi. Vzel sem ga iz žepa in se skušal orientirati. Črni konec kazala, t. j. severni je kazal na jug... Preden sem šel v tajgo loviti ribe, sem pač preizkusil kompas. Kolikor se spominjam, je ležal vso noč v mojem nahrbtniku. Ondi pa sem iztaknil par rezervnih vijakov, ki so očitvidno premagnetizirali moj kompas — to najdragocenejše pomagalo sredi neskončne tajge. Kriv sem bil sam: zakaj sem bil pustil kompas in vijake skupaj v nahrbtniku!«

»To je bila huda nemarnost,« sem pripomnil.

»Toda tako je bilo: imel sem smolo, da še nikdar tako. Še ena nezgoda me je doletela: k našemu nočišču bi se bil vrnil, če bi sledil potočni tok. Ko pa sem tekkel pred medvedom, sem nevedé zašel k drugemu potoku, kjer sem si umival rano. Ko sem se zjutraj predramil, sem sicer sledil potok, toda po dolgi, utrudljivi hoji sem prispel na čisto nasprotno gorsko pobočje. Tu sem se izmučen zatekel v fanzo kitajskega lovca, kjer ste me našli.«

Sedeli smo pod ogromno cedro in kuhali čaj. Po razburljivih dogodkih se nam je prijetno prilegla dobra človeška beseda. Pa sem pripovedoval jaz naše dogodivščine... Tajga, divja, neskončna mandžurska tajga, je ves čas molčala, kakor bi hotela tudi ona malce po-

čivati po močnem boju s strašno nevihto...

Še en pogled na špansko

Pred osemdesetimi leti so v Madridu spraševali iz Toleda vračajoče se potnike napol zares, napol v šali: Ali imate še uro pri sebi? Takrat je bilo ob cesti še precej interesentov, ki so se zanimali za tuje ure v tujih žepih.

Danes se na Španskem ne krade več na debelo. Na kolodvorih pač čitaš: Cuidado a los rateros! — in potujoče dame stisnejo svoje ročne torbice tesneje k svojim trepetajočim srcem. Španci so brezskrbnejši.

Odpрте ali napol priprte duri niso nič redkega. Izza priprtih dur se je zalesketalo nekaj zlatega. Hitro sem pogledal tja. Ali leži na postelji razgrnjena mašna obleka iz samostanske zakladnice v Guadeloupi? Ne, to je z zlatom izvezena in obšita naramna loputica, okrasje bikoborca! V srebru in zlatu. Na chaiselungi leže bandaže. Vse lepo urejeno, čaka svečano na espado. Obleči frak ni nobena umetnost, priprave torera pa zahtevajo cele ure. Videl ga bom, kako bo med velikim navdušenjem korakal skozi krasno seviljsko areno, potegnil iz svoje »mulete«, ki leži tu kakor mlakuža krvi, meč in se v trenutku, ko bo zadrževalo dih dvajset tisoč ljudi, vrgel na bika ter mu prebodel srce. Predsednik corride mu bo izročil »uho« in »rep«, časniki ga bodo povzdigovali

do nebes — potem ko ga bodo prijatelji na rokah odnesli iz arene.

Ne, topot ni imel sreče. Drugi dan sem čital o njem. Ne vem, če je bil že tako slaven in tako skesan, kakor tisti njegov predhodnik, ki je po prisposodbi Svetega pisma raztrgal svoja oblačila ter grenko plakal tiščeč svoj obraz v rdečo muleto. Velikanska je žaloigra, če jo gledamo skozi varljivo milost množice in vseh tistih, ki bikoborca najprej kujejo v zvezde, potem pa ga treščijo na zemljo. Po tej žaloigri nam povedo zbori v stilih le še besede. Dvajset tisoč ljudi je težko krotiti. Vox humana orgel postane živalski krik. Espada nima nikogar več razen prstana svojih prijateljev, — ljubice, matere, ki se vesele, da je živ in cel (to pa pomeni mnogo!) in v štirinajstih dneh se ponaša Rodriguez VII. ali Valencija II. ali kakor mu je že ime, zopet na novih lepakih.

Skozi ta napol priprta vrata ti šepetajo v uho španska tajna! Vsi duhovi jo skušajo razjasniti. Naprednjaki menijo, da je Španci ne bodo rešili z glavo, ampak z nogami, z »okroglim usnjem«, zakaj sijajna nogometna moštva Španije ubijajo bika. Kaj pravijo pesniki in misleci? Bikoborbo smatrajo za opij ali vodko španskega ljudstva. Ne gnusi se jim ne torero, ne bik, ampak gledalec.

Sramujejo se samih sebe. Luis Araquistain pravi v neki anketi: Bikoborba bi morala postati obvezna, ne kot žalo-igra, marveč kot sport, ki bi se ga morali udeleževati vsi moški od 15. do 30. leta. — »Če bi vsi ti ljudje, ki zahtevajo od drugih toliko poguma, morali postaviti na tehtnico lastno hrabrost, bi Španija zopet postala to, kar je bila nekoč.« Pesniki in filozofi zavračajo bikoborbo, hkratu pa priznavajo, da sami ne morejo odolevati temu strupu in pišejo po Ibanezu še vedno romane o bikoborcilih.

Dragocen španski šal

Napol odprta vrata v Rondi! Pritličje. Ena najsiromašnejših koč, kjer so vrata hkratu okno in dimnik, kjer migljajo skozi preluknjano streho zvezde. Stena pa se zdi kakor Pantheon svetnikov — tako je preprežena s podobicami. Pred Materjo božjo gori oljnice, liki kresničici. Zraven dve čedni postelji. Mati sedi z dvema otrokoma pred vrati, zatopljena v zvezdno noč. Enega drži v naročju, drugi pa spi ob njenih nogah. Vsi trije v ljubkem trikotu — kakor bi jih postavil Raffael.

Španija pri priprtih vratih v hotelu Alameda v Granadi. Skozi vežo prihaja tleskanje kastanjet. Gotovo je to kakšna Angležinja, ki si je kupila kastanjete gori pri Alhambri. Dobiš jih za štiri pe-

zete. Ampak Angležinja jih lahko nakupi za sto pezet, pa se še ne bo naučila trilčka in ptičjega ščebetanja, ki ga izvalja plesalka tleskalu. Kako obupno se bori z njim! Nikoli ne bo zbrala afektov v svoji dlani, afektov, ki tisočero žubore iz instrumenta. Vsakemu svoje! Girls! so dali svetu visoke noge. Španija pa čuva ponosno in vztrajno plemenito umetnost, ki izraža z rokami, z glavo, z vratom in z boki strast in lepoto plesa.

Še en pogled! Od Alliambre objamem z očesom večerno pokrajino. Spredaj osel, za njim pastirji v starodavnih klobukih. Zdi se kakor okameneli otroci solnca.

Nevede zaidem na pokopališče. Mladi fantje nosijo mlečno belo odprto raket, za njimi stopa moški s pokrovom, ki se zdi kakor vratca v večno domovanje. V krsti leži mlada deklica, posuta z rdečimi nageljni. Očarljiv obraz, ne voščen, samo zagorel. Črni kodri in dolge trepalnice so nepopisno lepe. Kadar pokosi smrt cvetko, peljejo mrtvaški voz belci. Belo spremstvo, bela krsta za nedolžnost. To je Haničina pot v nebesa v Granadi! Hani je morda ime Carmen, Izabelita, Encarnacion ali Gloria...

✱

Ta dnevnik vsebuje samo toliko Španije, kolikor se je more videti skozi par priprtih vrat. Dnevnik spomina bi vedel povedati mnogo več, toda Miguel de Unamuno, ki sem ga bil obiskal v njegovem prognanstvu v Hendayu pravi: Vsake zgodbe je enkrat konec — in tudi potrpežljivosti čitateljev!

ZELEZJE NA ROKI

Dva darovita ječarska uslužbenca sta prišla na izum, ki bo poslej nadomeščal lisice, t. j. spone na roki. Gre za jekleno obutev, podvlečeno s klobučevino. V takih čevljih se more tisti, ki jih obuje, le polagoma in oprezno premikati, sicer bi izgubil ravnotežje. Dokler ima jetnik te škornje na nogah, mu je nemogoče pobegniti ali planiti na koga. Nadalje pa jih ni kos niti sezuti, saj se dajo odviti samo s posebnim orodjem. Zaman bi jemal pilo v roke, pomagala ne bi nič. Kdor pa bi skušal izuti te »španske bote« — mučilne so edino v pravstvenem oziru — na tak način, kakor se sezuvajo pošteni ljudje na svojem domu, bi mu bil ves trud zaman. Moral bi si dokraja pohabiti svoje hodulje.

Ceste za avtomobile

Ameriške Zedinjene države so nam pot pokazale. L. 1904. so zgradile avtostrad na Long Islandu. Poslej se je njih prometni program, osebno po vojni, silno razmahnil in, ne da bi bili pravcati avtostradi, je več tisoč kilometrov ameriških cest napravljenih skoro zgolj za avtomobilski pokret. Po vojna Italija je izvedla avtostrade iz Milana proti jezerom v dolgoti 86 km 400. Lani so otvorili avtostrad Milano-Bergamo. Anglija ima en sam avtostrad, otvorjen 1924. Meri le 4 km 800 m: to je Bournemouth Swange Motor Road. Sicer skromna »samodrčarica«, je pa vendarle. Nemčija ima svojo »Autobahn« med Berlinom in Charlottenburgom v sklenjenem loku, dolgo 60 km. Še veliko več avtomobilskih cest pa je v načrtih, dokaz, kako so potrebne. Italija kani ustvariti omrežje takšnih cest za več sto kilometrov, Nemčija in Španija izvajata mnogo osovotkov, Švica proučuje predlog za samodrčnico 250 km, ki bi spajala nemško avtomobilno omrežje in laško preko Bazla, Curiha in Lugana. Vrh tega se pretresa splošen črtež cest za avtomobile.

IZGINULE ZVEZDE

Nam najbliže je zvezda Alfa v Centavrovem ozvezdju, oddaljena od Zemlje 40,6 trilijonov km. Nje luč rabi do nas 4 leta 7 mesecev 6 dni. Sloviti Mageljanov oblak je tako daleč, da potrebuje 1000 stoletij za pot do nas. Alfa vidimo takšno, kakršna je bila nekako pred štirimi leti, Mageljanov oblak pa na mestu, kjer je bil pred 1000 vekovi. Denimo, da je to ozvezdje ugasnilo pred 999 stoletji: svetloba, ki je izžarela v onem trenutku, je nadaljevala svojo pot skozi prostranstvo in videli jo bomo še 100 let.

FRANCOŠČINA NA ŠKOTSKEM

Iz nedavnega poročila o učenju tujih jezikov v srednjih in sorodnih šolah, izišlega v Edinburgu, se razvidi, da se francoščina kot edini tuji jezik goji po teh zavodih. To dejstvo se tolmači z raznimi razlogi. V prvi vrsti je zgodovineko izročilo, nastalo iz starih zvez med Francijo in Škotsko in čigar sledove nahajamo še v govoric Edinburžanov. Francoščina je, kakor vsakdo ve (piše Sunday Times), jezik, ki omo-

goča mednarodne izmene; v tem primeru je tudi videti, da se lažje uporablja v podobnosti in se torej lažje stavi v učne načrte. Iz tega izveslja sledi nadalje, da se grščina komaj komaj še drži, čeprav se je v nedavnem razgovoru med vseučiliškimi strokovnjaki in srednješolskimi ravnatelji poudarjalo, kako je potrebna za vzdrževanje klasičnih tradicij. V eksternatih je 11 dijakov, ki se vadijo v španščini. V nobeni šoli pa se ne predava laščina niti gaelščina (t. i. visokoškotski ter irski jezik).

PROSTOZIDARSTVO

Oč priliki protisvobodnjaškega shoda, ki se bo vršil v kratkem v Avstriji, objavljajo te-le podatke. Danes je na svetu 28.638 svobodnjaških lož in 4.411.000 včlanjenih zidarjev. Razdeljeni so takole: 514.000 v Evropi, 19.000 v Aziji, 8000 v Afriki, 3.550.900 v Severni Ameriki, 95.000 v Južni Ameriki in 190.000 v Avstraliji.

Nova važna iznajdba

Po 26 letnem delu je izgotovil dr. Kurt Stille svoj »Echophon«, ki sprejema izgovorjene besede in jih ponovi že v naslednji minuti. Mali aparat se more priključiti na vsak telefon.

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 80 Din, polletno 40 Din, četrletno 20 Din, mesečno 8 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi, Ljubljana, Knaflj-va ul. 5. Naročnina za inozemstvo: ITALIJA četrletno 8 lir, polletno 16 lir, celoletno 30 lir. FRANCIJA mesečno 4 franke. ČESKOSLOVŠKA mesečno 6 kron. AVSTRIJA mesečno 1 šiling. AMERIKA in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na leto.

Ladaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Urejuje Ivan Podržaj. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani

Pesniška ljubezen

O n

Tisto zimo je preživel v velikem mestu, posejal podnevi univerzo, ponoči pa pisal pesmi.

Njegove pesmi, polne blagolassja in mladosti in polne velikega, divjega ognja, so bile vse namenjene neki daljni lepoticici. Kateri? Tega sam ni vedel. Katerikoli lepi, brezimenski neznanki, katere sliko je nosil ostro zarisano v srcu — da, žal, samo v srcu. Toda neke v širokem svetu je morala resnično živeti (v to je veroval) in nekoč mu bo gotovo prišla pred oči (na to je prisegal).

Sem pa tja je zašla katera teh žarečih pesmi v večji časnik ali časopis, in tak je bilo dovolj preskrbljeno, da se je svet seznanil z njegovo vero in njegovim navdušenjem.

O n a

Tisto zimo je preživela v malem zdravišču, delala postrani v tajnistvu hotela, ponoči pa pisala roman.

Poglavja njenega romana, polna sladkobe in nežnosti in polna velikega, trepetajočega hrepenenja, so opisovala lik izredno lepe, mlade deklice, ki je živela samotno in od nikogar zaželjena neke na svetu. Z vseh strani njene knjige je odmeval divji klic po možu. Po katerem? Po katerem koli brezimenskem neznancu, ki je moral tu ali tam resnično živeti in ki je bil nedvomno edini in najlepši svoje vrste. Med vrstami pa je zvenelo veliko upanje, da bo ta izvoljeni mladi mož nekoč nenadoma prišel, poljubil osamelu lepo deklico in jo odvedel s seboj...

Sem pa tja je zašlo kako poglavje tega hrepenečega romana v večji časnik ali časopis in tako je bilo dovolj preskrbljeno, da je svet zvedel za njeno silo in žalost.

P i s m a

In nekega večera je sedel in čital eno njenih otožnih povesti. Preletelo ga je nekaj posebnega, pomočil je pero v črnilnik in ji pisal dolgo pismo.

Pismo jo je našlo (po ovinkih, saj ni vedel ne za njeno deželo ne za njeno bivališče, toda pismo jo je našlo!).

Po dveh dneh je priplaval njen odgovor kakor nenadna pomlad v njegovo nezakurjeno sobo.

»O, ti edini, dolgo zaželjeni, ti si!« mu je pisala.

»O, ti edina, večno iskana, ti si!« ji je odgovoril.

In odslej je vsak dan prinesel pismo in ga odnesel — njemu in njej.

In pošiljal ji je svoje pesmi, vsak dan eno — z vprašanjem, kaj misli o njih (v resnici pa je delal to zato, da bi bila iz stihov njegovo ljubezen in se opijanjila ž njimi).

In ona mu je pošiljala svoje povesti — y korekturo, kakor je ponižno pripomnila

(toda v resnici samo zato, da bi videl v njih samega sebe tako, kakor ga je gledala ona).

Tako sta delala več mesecev ter se ne-rešljivo zapletla med seboj. Pri vsem tem pa sta živela oddaljena drug od drugega dva dneva hoda in se še nista videla nikoli...

Tržni dan

Na dan, ki sta si ga bila določila za prvo srečanje, je bil v majhnem mestecu velik semenj. Po ulicah je štorljala rogata živina in povsod so kričali branjevci in sejmarji.

Prišla je s poštnim avtom čez goro. Stala je na kameniti stopnici poštnega poslopja, v rjavem plašču in v rjavem klobučku, kakor mu je pisala — stala in čakala.

On je skočil iz vlaka, še preden se je ustavil. Z velikimi koraki je hitel po cesti v sivem plašču in s širokokrajnim klobukom v roki, kakor ji je pisal.

Spoznala ga je na prvi pogled. Ko je tako hitel, je preplašena opazila, da njegov hrbet ni raven in na njeno srce je padla ledeno mrzla roka.

Smehljaje se ji je približal. Toda nenadno je uvidel, da bi mu mogla biti po svoji starosti mati in pred njegovimi očmi se je pojavila gosta megla.

Da — potem sta si podala roke. In ko sta si stala tako nasproti in izpregovorila par prijaznih besed, sta gledala oba drug čez drugega v daljavo... O. Frei

Klokan

Zanimiv poskus se danes nadaljuje v londonskem zoološkem vrtu. Klokančka je mati ostavila in pazniki se trudijo, kako bi ubogega malčka z žlico izpitali. »Zoo« pozna že več primerov, da so neusmiljene kengurujke vrgle svoj zarod prerano iz vreče. Ker so kengurujčki premaladi, da bi si mogli sami pomagati, so neizbežno zapisani smrti. Poslednji po datumu je edini svojega plemena, ki je bil uspešno odgojen v menažeriji. Ko so ga našli v kotu njegove kletke, so ga imeli za izgubljenega: kakor da je poginil od mraza. Toda zavili so ga v odejo ter postavili kletko pred ogenj. Kengurujček si je brž opomogel; sedaj živi prav veselo navzlic trdim preizkušnjam, ki so ga zadele v početku njegovega bitka in žitka. Krmijo ga s kruhom namočenim v toplen mleku. Drži se v nekakšnem vališču, zakaj njegova gajbica je potlakana z žimnico, pregrnjena z odejami ter se ogreva z električnimi grevci.

Slika T. G. Masaryka

Naš slikar-grafik Elo Justin, ki je vrezal v les sliko predsednika češko-slovaške republike T. G. Masaryka, (glej naslovno stran današnje številke) je napravil deset numeriranih odtisov na japonskem papirju. Kdor želi imeti ta lesorez posebej, ga dobi pri slikarju E. Justinu za ceno 50 Din.

Ameriški rekordi

Američani obožujejo statistiko. Kar za-
telebani so v številke. Vsak čas prinašajo
njih novine prečudne račune ter izkaze.
Vzemimo na priliko lanske »najvišje uspev-
ke«. Menite li, da vam bo pristni ameriški
časniki govorili o viških v letalstvu, avto-
mobilstvu, pomorski plovbi itd.? Mogoče.
Vendar pa ne zamudi prilike, da vam ne
bi označil drugačnih, izrednih rekordov. A
sodite sami: Neki meščan v Chicagu je po-
hlatal 40 sirovih jajec v 79 minutah...
Belgijcu z imenom Meunier je uspelo, da
je spravil 17.131 besedo na dopisnico (naš
Janez Trdina se lahko skriva pred njim!), to
je pravcati umotvor drobne pisave, kajti
prejšnji višek je znašal 11.000 besed! Do-
dati je treba, da je ta Meunier potreboval
14 let za svoje junaštvo. Miss Edna Azeli-
ne je najurnejša čistilka na svetu in na
zemlji, kajti le 8 sekund rabi, da osnaži
parket 8 m². Mlada pevka v Chicagu je
menda dobila naslov »Kraljica poljubov«,
ne ker daje najslajše cmake, ali ker vas
utegne tisočkrat mlaskniti na minuto. Ne.
Pač pa zategadelj, ker ji srce ob poljubu
čudovito bije; z 10 utripi je potokla svoje
tekmice!... Vas mika čuti, kdo je lani
najčesteje prevozil Atlantik? Nepremišljeno
so trdili, da je to predsednik frankoameriške
trgovske zbornice James, ki je 110 krat
napravil pot iz Pariza v New York. Neki
drugi ameriški državljani zagotavlja, da se
je 120krat vozil čez Ocean... Naposled
omenim, da je prvak blagajnikov zaposlen
v neki londonski banki: ta vam zna pre-

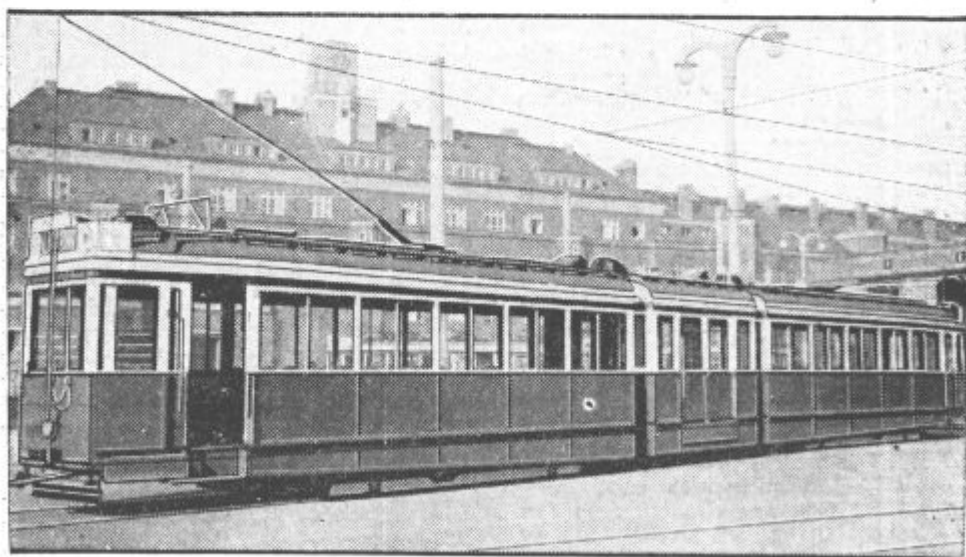
šteti in prav razvrstiti 1000 različnih nov-
cev v 9 minutah... Ali imate dovolj? Pri-
znajte, da je človek najdivnejše bitje v
stvarstvu.

Porast prebivalstva v Ameriki

L. 1909. so ameriške Zedinjene države
šteje 90,508.000 prebivalcev. Danes znaša
njih število 119.360.000 duš. S svojim de-
lom se je živilo tedaj 34,255.000 ljudi, da-
nes pa 46,580.000. Zanimiva podrobnost:
Američani, ki delajo, bi bili še mnogobroj-
nejši, ko ne bi mladina stremela po izpo-
polnitvi svoje naobrazbe. Nekdaj so pet-
najstletniki zapuščali šolo, danes pa še ne-
kaj let nadaljujejo svoje učenje. Zategadelj
se je v poslednjih štirih letih število bu-
sinessmenov zmanjšalo ter se ne stri-
nja z narastkom stanovništva.

Praesperanto

Raymond Poincaré je v šolskih klopek
sanjaril o vseobčem jeziku. Nazval ga je
ixessoire. Lucien Poincaré je imel
nalogo, sestaviti pridevnike, predloge in
prislove, Pol Brouhot glagole, izumitelj
sam pa si je prihranil samostalnike ali
samostavnike, kakor pravi Ristič-
Kangrgov »Rečnik shr. i nem. jezika«. Slo-
var je bil sestavljen in metalografiran.
Vendar ixessoire (iksuesuar) ni imel nikoli
nad pet privržencev: vsi trije sodrudniki in
dva prijatelja. Nato je prišel Zamenhof
z esperantom.

Nov tramvajski sestav v Berlinu iz dveh motornih voz, ki sta v sredi zve-
zana s pokrito ploščado, ki omogoča prehod iz voza v voz. V obema je pro-
stora za 165 ljudi

ZVLJENDE

IN KNJIGA-7

SVET

ST.

11

Vsebina:

Dr. J. Löbel:
Genialni ljudje
Skrivnost grofice
Barbare

Dr. Jože Rust
Goriva

Bernhard
Kellermann:
Indija — kraljevska
beračica

Tajne Nemijskega
jezera

Na farmi za leve

Janko Kač:
Jedilni kvas —
zdravilo in hranivo

Telovadba in sport kot
vzgojna činitelja

Boj za »prestolnico
bogov«

Kako opazujemo
mravlje?

Veter

Smrtonosni strupi
Indijancev

Edgar Wallace

Moji „dolgi“ in „kratki“ dnevi

Moji delovni dnevi se delijo na »dolge« in »kratke«; dolgi dan se začne ob štirih zjutraj, kratki pa ob desetih dopoldne. Da bi delovni dan čim bolj plodonosno izra-

Edgar Wallace

bil, sem organiziral ne le tajniško osobe, ampak tudi domače služabništvo, kar pomeni, da sem bil primoran vzeti v službo služabnika, ki se mora pokoriti samo mojim ukazom. Ta mož nastopi svojo službo vsak dan ob desetih zvečer, prevzame — ko ležem k počitku — pisarniška dela v moji sobi, urejuje moje rokopise, čisti in zrači sobo ter jo kuri pozimi. Če bo naslednji dan »dolgi dan«, pripravi kavo in kruhke zame, kadar se prebudim — zbudim se pa vselej točno ob času, ki ga vsak dan sproti določim. Čas od 4. do 5. ure porabim za to, da se dodobra zbudim; k delu sedem vedno šele eno uro potem, ko sem se zbudil.

Ker zahtevajo obiski mnogo potrate časa, sem uradno samo v sredo in četrtek v Londonu in ne sprejemam obiskovalcev noben drugi dan. Moj tajnik pozna onih par oseb, ki morajo vsak čas imeti dostop do mojega stanovanja in pozna natanko tiste, ki lahko telefonsko govorijo z menoj. To je nujno potrebno, ker se oglasi pri

meni doma vsak dan najmanj tucat ljudi, ki želijo govoriti z menoj v kakšni nujni in zasebni zadevi. Mnogi med njimi so odpuščeni kaznenci, ki žele, da bi jim preskrbel donosen posel, pri katerem ne bo treba nič delati, a ki bodo dobro plačani. Drugi pa bi mi radi prodali zgodbo svojega življenja. Med angleškimi in nemškimi kaznenci kroži legenda, da sem z ljudmi, ki so bili zaprti, velikodušen in da me kmalu obvlada ganotje. Ta legenda je mična in daje mojemu tajniku mnogo posla.

Povprečno imam pol tucata razgovorov dnevno in še te skušam prihraniti za moje »dolge« dneve, seveda ne vedno z uspehom. Vodim dnevnik, ki ga v odlomkih diktiram (običajno med tem, ko sestavljam članek ali roman), in sicer v moj diktafon, ki prenese moje diktate v ranih večernih urah na papir. V naslednjem hočem podati oris mojega tipičnega »dolgega« dneva:

Od 4. do 5. zjutraj: Vstajanje.

Od 5.: Nadaljevanje diktata periodičnih romanov v diktafon do 7.45.

Ob 7.45: Bežen pregled časopisov. Opazim, da objavlja »Daily Mail« napad na preveliko polnomočje Coronerjev pri preiskavanju morilnih primerov. Interesantno, jaz sem napisal članek z isto vsebino za neki drugi list. Ugotavljam, da teče Adlon (dirkalni konj moje žene) danes v Windsorju. Trener me ni o tem obvestil — najbrž je zadovoljen s slikovitim poročilom, ki ga je poslal prošli teden.

Ob 8.: Pojavi se tajnik. Pregleda pošto in diktira pisma.

Ob 9.: Nadaljujem z diktiranjem serijskega romana v diktafon.

Ob 9.30: Zajtrk.

Ob 10.: Pride nadtajnik. Zaključim začasno diktat romana in diktiram članek o dirkalnem sportu, ki razpravlja o značilnem protislovju v handicapu.

Ob 10.38: Telefonski klic od Carlslakea (trenerja našega dirkalnega konja Adlona): poroča, da je konj mizerno tekel v diru.

Ob 10.49: Kličem po telefonu Larkins, (prav tako trener konj moje žene) in pravi, da bo po njegovi sodbi dobil njegov konj Eagerlon dirko, pri kateri sodeluje Adlon. Nadaljujem diktat romana.

Ob 11.30: Se oblečem in odidem v Windhamsko gledališče ter prisostvujem vaji.

Ob 1 popoldne: Obed v Ciro-klubu.

Ob 2.10: Zopet v moji delovni sobi. Telefonski klic glavnega urednika . . . ki me prosi za članek, dolg 2000 besed o sodobnem stanju zvočnega filma.

Ob 2.35: Odidem k dirki v Windsor.

(Nadaljevanje na predzadnji strani)